

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Людмила НЄМЕЦЬ

« _____ » _____ 2025 р.

ХАРАКТЕРИСТИКА АРКТИЧНОГО ТУРИЗМУ СВІТУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконав: студент 4 курсу, групи ГР-41

спеціальності **106 «Географія»**

ОПП «Географія рекреації та туризму»

Смоляр Дмитро Олегович

Науковий керівник:

к. геогр. н., доцент Гусєва Наталія Володимирівна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ

Секретар ЕК Олена ПЕДЬ

« _____ » _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРКТИЧНОГО ТУРИЗМУ	5
1.1. Арктичний туризм: визначення і сутність поняття.....	5
1.2. Співвідношення понять «арктичний туризм», «полярний туризм», «північний туризм», «скандинавський туризм».....	9
1.3. Місце арктичного туризму в загальній класифікації видів туризму.....	11
1.4. Види арктичного туризму.....	15
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ АРКТИЧНОГО ТУРИЗМУ.....	20
2.1. Туристичні ресурси Арктики.....	20
2.1.1. Загальні відомості.....	20
2.1.2. Природні туристичні ресурси Арктики.....	21
2.1.3. Антропогенні туристичні ресурси Арктики.....	26
2.2. Арктичні країни: загальні відомості.....	29
2.3. Динамічні та регіональні особливості арктичного туризму.....	34
2.4. Центри арктичного туризму та їх провідні туристичні пропозиції.....	40
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АРКТИЧНОГО ТУРИЗМУ.....	57
3.1. Проблеми розвитку арктичного туризму.....	57
3.2. Перспективи розвитку арктичного туризму.....	60
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ВСТУП

Актуальність дослідження. У ХХІ столітті туризм у полярних регіонах, зокрема в Арктиці, набуває дедалі більшої популярності. Арктичний туризм, який ще донедавна був прерогативою наукових експедицій та екстремальних мандрівників, сьогодні перетворюється на динамічний сегмент світового туристичного ринку. За даними міжнародних організацій (зокрема Arctic Council, UNWTO) [15; 56], за останнє десятиліття спостерігається стійке зростання попиту на арктичні подорожі, особливо у форматі круїзного, екологічного та пригодницького туризму. Це явище зумовлене рядом чинників, серед яких – підвищення інтересу до унікальних полярних ландшафтів і природних явищ (Північного сяйва, айсбергів, полярних дня і ночі тощо); розвиток інфраструктури й транспортної доступності регіонів Крайньої Півночі; глобальні кліматичні зміни, які обумовлюють зменшення льодового покриву і, відповідно, підвищення доступності туристичних маршрутів та тривалості туристичного сезону [45]; зростаючий попит на нестандартні та екологічно відповідальні подорожі; зусилля країн арктичного регіону щодо диверсифікації економіки через розвиток туризму тощо.

Водночас активізація туристичної діяльності в Арктиці ставить низку викликів перед науковою спільнотою, урядами, туроператорами та місцевими громадами. Йдеться про екологічну вразливість регіону, соціальні наслідки туризму для корінного населення, потребу в сталому управлінні ресурсами, а також ризики, пов'язані з безпекою туристів у суворох природних умовах.

З огляду на ці фактори, дослідження арктичного туризму має важливе практичне й теоретичне значення.

Мета дослідження – виявити динамічні та регіональні особливості арктичного туризму, визначити проблеми та перспективи його розвитку.

Завдання дослідження:

- розкрити теоретичні основи дослідження арктичного туризму, зокрема провести аналіз визначень поняття «арктичний туризм»; порівняти

арктичний туризм з полярним, північним та скандинавським туризмом;
провести класифікацію арктичного туризму;

- охарактеризувати туристичні ресурси Арктики;
- дати характеристику сучасного стану арктичного туризму;
- визначити проблеми та перспективи розвитку арктичного туризму.

Об'єкт дослідження – арктичний туризм. **Предмет дослідження** – динамічні та регіональні особливості арктичного туризму.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані на міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Регіон-2025: суспільно-географічні аспекти», яка проходила 25 квітня 2025 року на базі кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна [7].

Структура й обсяг роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (56 найменувань). Загальний обсяг роботи складає 75 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

АРКТИЧНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Арктичний туризм: визначення і сутність поняття

Існують різні визначення поняття «арктичний туризм».

Так, Р. Т. Maher (2007 р.) стверджує, що «**арктичний туризм** – це туризм, який відбувається в Арктиці» [36-37].

Це визначення ставить проблему географічного окреслення Арктики та визначення її кордонів. Наразі немає усталених кордонів Арктики. В науковій літературі можна зустріти наступні варіанти: Північне полярне коло; лінія дерев як головна екологічна межа; ізотерма $+10^{\circ}\text{C}$ у липні та зона суцільної вічної мерзлоти; конвергенція холодних, менш солоних вод Північного Льодовитого океану з теплими, солонішими водами Атлантики і Тихого океану як морський кордон тощо. Багато з цих видів кордонів Арктики відносяться до об'єктивних (тобто вимірюваних з фізичного середовища) «ліній» у просторі, але вони не є статичними. Наприклад, деревна лінія як фітогеографічний параметр зазнає сильного впливу глобальних кліматичних змін, те ж саме стосується ізотерми $+10^{\circ}\text{C}$ у липні і зони суцільної вічної мерзлоти, що демонструє динамічну природу арктичної географії і навколишнього середовища. Це може створити проблеми для визначення арктичного туризму, оскільки те, що було арктичним туризмом минулого року, може не бути арктичним у майбутні роки. Більше того, навіть якщо ці природні кордони не змінилися, моніторинг інтенсивності та змін туризму в Арктичному регіоні на їх основі практично неможливий, оскільки збір статистичної інформації в країнах, як правило, організований з урахуванням адміністративно-територіальних одиниць і кордонів [45].

Багато вчених прямо чи опосередковано вказують, що **арктичний туризм** стосується всіх видів туристичної діяльності, що відбувається на північ

від Полярного кола [47]. Використання Полярного кола як абсолютного визначення арктичного кордону не вирішує проблему збору статистичних даних з арктичного туризму. Полярне коло пронизує багато адміністративно-територіальних одиниць, що робить дуже складним використання статистики туризму для визначення того, на якому боці Полярного кола відбулися ночівлі, оскільки вони реєструються за муніципалітетом, провінцією чи країною. Щоб подолати цю проблему, слід використовувати Полярне коло в поєднанні з адміністративно-територіальним поділом країн, через які воно проходить [45].

Ключовою інституцією в арктичній політиці є Арктична рада (Arctic Council) – провідний міжурядовий форум, що сприяє співпраці між арктичними державами (Канадою, Данією, Фінляндією, Ісландією, Норвегією, Російською Федерацією, Швецією та США), громадами корінних народів Арктики та іншими мешканцями регіону. Рада не має єдиного визначення Арктики, але її різні робочі групи розробили і використовують відповідні визначення для своїх сфер діяльності (рис. 1.1). Крім того, різні держави-члени мають свої визначення, що підкреслюють політичні та економічні аспекти Арктики. Наприклад, для США Арктика охоплює всю американську та іноземну територію на північ від Полярного кола і всю територію США на північ і захід від кордону, утвореного річками Поркьюпайн (головної притоки Юкону) і Кускоквім; всі прилеглі моря, включаючи Північний Льодовитий океан, моря Бофорта, Берингове і Чукотське; а також Алеутські острови [15].

Згідно Звіту Ради з людського розвитку в Арктиці (The Council's Arctic Human Development Report AHDR, 2004), Арктика охоплює всю Аляску, Канаду на північ від 60°пн. ш. разом з північним Квебеком і Лабрадором, всю Гренландію, Фарерські острови та Ісландію, а також найпівнічніші округи Норвегії, Швеції та Фінляндії (рис. 1.1). В Росії до Арктики відносяться Мурманська область, Ненецький, Ямало-Ненецький, Таймирський і Чукотський автономні округи, місто Воркута в Республіці Комі, міста Норильськ та Іскра в Красноярському краї, а також ті частини Республіки Саха, які найближче підходять до Полярного кола [17].

Рис. 1.1. Кордони Арктики за підходами різних робочих груп Арктичної ради [23]

В даному дослідженні будемо вважати Арктикою всі території навколо Північного полюсу, обмежені Північним полярним колом ($66^{\circ}33'$ пн. ш.) з урахуванням кордонів адміністративно-територіальних регіонів країн, через які воно проходить.

Звіт «Аналіз арктичного бізнесу: Креативні та культурні індустрії» Ради міністрів Північних країн (2018 рік) визначає **арктичний туризм** як «туризм, що базується у високоширотному середовищі, яке характеризується холодом та екстремальною природою, що включає природні, культурні та спортивні види діяльності» [14].

Це визначення не враховує сезонність і внутрішню динаміку арктичного середовища та умов. Адже не зрозуміло, як тоді інтерпретувати туризм у високих широтах влітку, коли умови не обов'язково холодні та екстремальні? Сезонність, зазвичай, розглядається негативно, коли мова йде про туризм, але в

Арктиці вона, навпаки, створює додаткову привабливість, пропонуючи різноманітну базу для арктичних туристичних вражень. Наприклад, арктичне літо і зима приваблюють туристів, відповідно, феноменом північного сонця і Північного сяйва. Оскільки їх не можна побачити під час однієї подорожі, потрібні наступні візити, щоб відкрити для себе різноманітність Арктики [45].

У «The SAGE International Encyclopedia of Travel and Tourism» зазначається, що **арктичний туризм** не є однорідною галуззю, а включає різноманітні напрямки, атракції та види діяльності, які розвиваються в межах арктичного регіону. Популярні ринки включають екскурсійний туризм, полювання і спортивну риболовлю, екотуризм/дику природу, пригодницький туризм, культуру і спадщину, а також активний відпочинок, який охоплює спостереження за дикою природою, катання на собачих упряжках, альпінізм, лижний спорт і водні пригоди тощо. Оскільки Арктика є регіоном планети, де найбільш очевидні ознаки антропогенної зміни клімату, екотуризм та екологічно орієнтований туризм стали найбільш популярними серед відвідувачів [20].

Отже, **арктичний туризм** – це специфічна форма туризму, що здійснюється у межах арктичної зони та орієнтована на різноманітні туристичні ресурси Арктики. Він охоплює подорожі до територій, розташованих за Північним полярним колом (приблизно на широті 66°33' пн. ш.) – таких як Північна Канада, Гренландія, Аляска, арктичні території Норвегії, Ісландії та Російської Федерації.

Сутність арктичного туризму полягає в поєднанні екзотичності ландшафтів, екстремальних умов, а також взаємодії людини з незайманою природою, що вимагає особливого підходу до планування туристичних маршрутів, логістики, безпеки та екологічної відповідальності.

Арктичний туризм тісно пов'язаний з принципами сталого розвитку, оскільки надмірний туристичний тиск може порушити тендітну екосистему регіону. Саме тому велика увага приділяється екологічному контролю,

ліцензуванню маршрутів, а також інформуванню туристів про правила поведіння в полярному середовищі.

1.2. Співвідношення понять «арктичний туризм», «полярний туризм», «північний туризм», «скандинавський туризм»

Окрім поняття «арктичний туризм», існує ряд інших термінів, пов'язаних з туризмом в Арктичному регіоні, зокрема «полярний туризм», «північний туризм», «скандинавський туризм» (табл. 1.1) [45].

Таблиця 1.1

Співвідношення понять «арктичний туризм», «полярний туризм», «північний туризм», «скандинавський туризм» (узагальнено автором)

Вид туризму	Визначення	Географічний масштаб	Ключові особливості
Арктичний туризм	специфічна форма туризму, що здійснюється в межах арктичної зони та орієнтована на різноманітні туристичні ресурси Арктики. Він охоплює подорожі до територій, розташованих за Північним полярним колом (приблизно на широті 66°33' пн. ш.) – таких як Північна Канада, Гренландія, Аляска, арктичні території Норвегії, Ісландії та Російської Федерації – або ж території, які належать до арктичного регіону за природно-кліматичними чи біогеографічними ознаками.	Території за Північним колом	<ul style="list-style-type: none"> • суворі природні умови (льодовики, тундра, айсберги); • присутність корінного населення (саами, інуїти, чукчі тощо); • екологічна вразливість; • сезонність (полярні ніч/день); • унікальні ландшафти; • туристичні продукти: полярні круїзи, спостереження за Північним сьйвом, екотуризм, науковий туризм.
Полярний туризм	вид туризму, що відбувається навколо Північного та Південного полюсів.	Північна і Південна полярні зони (Арктика і Антарктика)	<ul style="list-style-type: none"> • екстремальні умови обох полюсів; • науково-дослідницький інтерес; • логістична складність; • екологічна регуляція; • висока вартість

Продовження табл. 1.1

Північний туризм	вид туризму, що включає всі види туристичної діяльності, які здійснюються в північних широтах, але не обов'язково в межах Арктики.	Арктика та Субарктика	<ul style="list-style-type: none"> • ширший кліматичний діапазон (тайга, тундра, лісотундра); • включає культурний, історичний, етнографічний, активний, гірськолижний, мисливський туризм; • може охоплювати як арктичні, так і субарктичні регіони.
Скандинавський туризм	вид туризму, що включає всі види туристичної діяльності, які відбуваються в скандинавських країнах і територіях, а саме Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії, Швеції та пов'язаних з ними територіях Фарерських островів, Гренландії та Аландських островів	Скандинавські країни	<ul style="list-style-type: none"> • включає північні й південні регіони країн; • переважають культурний, екологічний, рекреаційний, міський туризм; • у північних регіонах Норвегії, Швеції та Фінляндії присутні форми арктичного туризму (спостереження за північним сяйвом, саамські традиції, льодові готелі тощо).

Загалом, термін «полярний» стосується регіонів, що оточують як Північний, так і Південний полюс, отже, **полярний туризм** може співвідноситися майже з будь-яким видом туристичної діяльності, що відбувається навколо Північного та Південного полюсів. Більш конкретно, однак, «полярний туризм відноситься до спільних екологічних, розвиткових і політичних характеристик Арктичного й Антарктичного регіонів у туризмі, включаючи відносно високу морську приуроченість діяльності і туристичних потоків», а «концепція підкреслює туризм, який базується на високоширотному кріосферному середовищі», яке є дуже вразливою до змін соціально-екологічною системою [31; 45]. K. Müller (2023 p.) визначають полярний туризм як «туризм до полярних районів і заради полярних районів» [38]. Отже, в

порівнянні з арктичним туризмом, полярний туризм – ширше за змістом поняття, яке включає туризм як в Арктиці, так і в Антарктиці. Це загальна категорія для всіх видів туристичної діяльності в обох полярних зонах Землі.

Термін «скандинавський» пов'язаний з північною півкулею, а «скандинавський туризм» загалом стосується будь-якого виду туристичної діяльності, що відбувається в скандинавських країнах і територіях, а саме Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії, Швеції та пов'язаних з ними територіях Фарерських островів, Гренландії та Аландських островів [30; 45]. Таким чином, на відміну від арктичного туризму, скандинавський туризм включає туризм на всіх територіях скандинавських країн (як арктичних, так і позаарктичних). І в той же час не включає арктичний туризм, який відбувається за територіями скандинавських країн. Термін має радше культурно-регіональний характер, аніж природно-кліматичний.

Північний туризм – неформальне й ширше за змістом поняття, яке охоплює всі види туристичної діяльності, що здійснюються в північних широтах, але не обов'язково в межах Арктики. Термін часто використовується в національних і регіональних стратегіях.

1.3. Місце арктичного туризму в загальній класифікації видів туризму

У сучасній науковій літературі та практиці туристичного планування існує велика кількість класифікацій туризму, які базуються на різних критеріях: географічному, соціально-економічному, мотиваційному, організаційному тощо [2-6]. Така багатоваріантність обумовлена складністю та багатогранністю туристичної діяльності, що охоплює широкий спектр форм, цілей і способів подорожей.

Арктичний туризм, як особливий вид туризму, що здійснюється у суворих природно-кліматичних умовах високих широт, також може бути визначений та охарактеризований відповідно до загальноприйнятих класифікаційних ознак. Його специфіка полягає в унікальному поєднанні

екологічних, наукових, етнокультурних і пригодницьких компонентів, що зумовлює його мультифункціональний характер.

З огляду на це, визначимо місце арктичного туризму за основними класифікаційними критеріями, що дасть можливість комплексно охарактеризувати його як явище в межах сучасної туристичної системи.

1. За географічним принципом виділяють внутрішній і зовнішній (міжнародний, іноземний) туризм. Останній в свою чергу поділяється на в'їзний і виїзний туризм. Арктичний туризм є зовнішнім (міжнародним), оскільки передбачає подорожі до арктичних країн – Росії, Данії, Ісландії, Канади, Фінляндії, Швеції, Норвегії та США [16].

2. За впливом на платіжний баланс країни – економічно активний (в'їзний) та економічно пасивний (виїзний) туризм. Залежно від точки зору арктичний туризм може бути як економічно активним (для країн-реципієнтів туристів він є джерелом доходу), так і економічно пасивним (для країн-донорів туристів).

3. За обсягом території – національний, міжрегіональний, міжнародний, навколосвітній туризм. Арктичний туризм здебільшого є міжнародним, оскільки турист перетинає державні кордони, а маршрут часто охоплює кілька країн Арктики (наприклад, арктичні круїзи).

4. За метою поїздки – рекреаційний (курортно-лікувальний, курортно-розважальний, курортно-пізнавальний), оздоровчо-лікувальний (у т.ч. медичний), культурно-пізнавальний (екскурсійний), професійно-діловий (бізнес, інсентів, конгресно-виставковий, корпоративний, MICE), науковий (у т.ч. експедиційний), спортивний, шопінг-туризм, пригодницький (активний, екстремальний), релігійний або сакральний (світський, паломницький), етнічний (або етнографічний), ностальгійний (сентиментальний, родинний), екотуризм, екзотичний (географічно віддалений, унікальний), навчально-освітній, альтернативний (сільський, агротуризм, зелений, slow tourism), промисловий (індустріальний, техногенний), подієвий, військовий, круїзний, віртуальний / цифровий туризм тощо. Арктичний туризм є рекреаційним, культурно-пізнавальним, екологічним, етнічним, навчально-освітнім та

науковим, круїзним, спортивним, подієвим, пригодницьким і часто екзотичним, оскільки включає спостереження за природними явищами (Північне сяйво, льодовики, айсберги), знайомство з побутом і традиціями корінних народів Півночі (інуїтів, саамі, ненців, якутів тощо), участь у наукових та навчальних програмах, круїзах арктичними морями, активностях на снігоходах, каяках, собачих упряжках та експедиціях у віддалені й важкодоступні регіони, що формує унікальний та різноплановий туристичний досвід.

5. За джерелом фінансування – соціальний та комерційний туризм. Арктичний туризм є переважно комерційним, оскільки фінансується туристами за власні кошти або через туристичні компанії.

6. За засобами розміщення – готелі, мотелі, пансіонати, кемпінги, намети, хостели, альтернативні (ігло-готелі, есо-lodges, приватні садиби) тощо. В рамках арктичного туризму застосовуються як комфортні готелі (у містах), кемпінги, арктичні лоджі, так і кемпінги або намети для експедицій.

7. За кількістю учасників – масовий, груповий, сімейний, індивідуальний, елітарний туризм. Арктичний туризм є переважно груповим (круїзи, екскурсії поблизу арктичних міст) та елітарним через вартість подорожей, складність логістики та спеціалізованість маршрутів.

8. За тривалістю перебування – короткотривалий (1-3 дні), тривалий (до 2 тижнів), довготривалий туризм (понад 2 тижні). Арктичні тури можуть бути як короткотривалими, так і тривалими, залежно від формату подорожі (круїз, експедиція, сафарі).

9. За розташуванням туристичного місця – в природному середовищі, сільський, приміський, міський туризм. Арктичний туризм здебільшого здійснюється в природному середовищі (тундра, льодовики, узбережжя), рідше – в міському (наприклад, Ікалуїт, Тромсе). В той же час слід відзначити зростаючу урбанізацію арктичного туризму. В цьому контексті міста є воротами арктичного туризму, оскільки абсолютна більшість туристичних маршрутів стартують саме з них. Крім того міста надають житло, транспортну інфраструктуру і сувенірну продукцію туристам. Показуючи дику природу, навколишнє середовище та природу в музеях і пропонуючи різноманітні

туристичні пам'ятки, міські території гарантують арктичний туристичний досвід у фіксованих місцях і часі, адаптуючи туристичний продукт до вимог сучасної індустрії туризму та глобального попиту на «м'які» пригоди [44].

10. За типом природного середовища – наземний, підземний, водний, повітряний, підводний, комбінований туризм. Арктичні маршрути часто мають комбінований характер, поєднуючи пішохідні маршрути, катання на снігоходах, морські круїзи, каякінг, вертолітні огляди.

11. За інтенсивністю та регулярністю туристичного потоку – постійний, сезонний (літній, зимовий), міжсезонний туризм. Арктичний туризм є сезонним, з піками у літній (морські круїзи, походи, спостереження за китами) та зимовий періоди (Північне сяйво, лижні тури, собакогонки).

12. За організаційною формою – неорганізований (самодіяльний), організований туризм (турпакети). Арктичний туризм є переважно організованим через складність логістики, кліматичні умови, особливості безпеки та потребу в спеціалізованому обладнанні.

13. За способом пересування – пішохідний, морський, авіаційний, автотуризм, річковий, лижний, залізничний, велосипедний, мотоциклетний, лижний, змішаний туризм. Арктичні подорожі часто є змішаними: поєднують морські круїзи, піші походи, поїздки на снігоходах, польоти гелікоптером. Крім того, для нього характерні особливі види – пересування на собачих та оленячих упряжках.

14. За ступенем ризику для життя – традиційний (низький ризик) або екстремальний (високий ризик) туризм. Більшість арктичних турів відносяться до екстремальних, особливо експедиції у віддалені райони, з ризиком переохолодження, ізоляції, змін погоди, небезпеки дикої природи.

15. За віком туристів – дитячий, молодіжний, дорослий, пенсійний, змішаний туризм. Основна аудиторія арктичного туризму – дорослі туристи та сімейні групи (іноді – сім'ї з дітьми в спрощених маршрутах, пенсіонери, які подорожують круїзами).

16. За ознакою рухомості – стаціонарний і кочовий туризм. Арктичний туризм, зазвичай, є кочовим, оскільки передбачає переміщення між різними локаціями (зміна місць ночівлі, активностей, транспортних засобів).

17. За складністю – доступний і спеціалізований туризм. Арктичний туризм може бути як доступним, якщо мова йде про арктичні круїзи або екскурсії поблизу арктичних міст, так і спеціалізованим, коли він потребує фізичної підготовки, використання спеціального спорядження, досвіду виживання.

1.4. Види арктичного туризму

Арктичний туризм охоплює широкий спектр видів туристичної діяльності, зумовлених особливостями природного середовища, клімату, культурної спадщини корінних народів та екстремального розташування регіону.

1. Культурно-пізнавальний (екскурсійний) арктичний туризм – фокусується на відвідуванні історичних, культурних та природних пам'яток Арктики. Передбачає ознайомлення з культурною спадщиною регіону, історією освоєння Арктики та її унікальними особливостями. Може включати наступні види туристичних активностей:

- відвідування музеїв полярних досліджень, огляд пам'ятників арктичним дослідникам;
- екскурсії до історичних полярних науково-дослідницьких станцій, ознайомлення з життям і побутом полярників;
- відвідування арктичних художніх галерей та виставок, ознайомлення з полярною архітектурою;
- відвідування поселень з історичним значенням, покинутих поселень та промислових об'єктів;
- екскурсії по місцях перших експедицій, історичним маршрутам;
- екскурсії до маяків та навігаційних споруд;
- огляд визначних місць арктичних міст тощо [15; 28; 41; 43; 45; 48].

2. Екологічний арктичний туризм – визначається Міжнародним товариством екотуризму (International Ecotourism Society, TIES) як відповідальна подорож до природних територій Арктики з метою насолоди природою, яка зберігає довкілля та покращує добробут місцевого населення [26]. Особлива увага приділяється мінімізації впливу на вразливі арктичні екосистеми. Туристичні заняття:

- спостереження за полярними тваринами (в першу чергу білими ведмедами, моржами, тюльнями, китами) і птахами в «пташиних базарах»;
- спостереження за Полярним сяйвом;
- фотосафарі в дикій природі;
- споглядання льодовиків, айсбергів, скелястих арктичних узбереж;
- екскурсії до фіордів, льодових печер, вулканічних островів;
- відвідування національних парків та заповідників, центрів збереження біорізноманіття;
- екологічні експедиції з дослідження змін клімату, документування танення льодовиків, участь у програмах моніторингу екологічного стану арктичних територій;
- волонтерські програми з очищення арктичних територій;
- вивчення арктичної флори та фауни, в тому числі наземних і морських екосистем, тощо.

3. Етнічний арктичний туризм – передбачає знайомство з культурою, традиціями, побутом та історією корінних народів Арктики (First Nations, інуїтів, саамів, ненців, чукчів, якутів та інших). Туристичні заняття:

- відвідування традиційних поселень корінних народів та спостереження за традиційним способом їх життя;
- ознайомлення та майстер-класи з національних ремесел і рукоділля;
- участь у традиційних святах, церемоніях, обрядах, фестивалях, іграх корінних народів;
- дегустація традиційної кухні північних народів;
- вивчення мов корінних народів, їх фольклору та оповідань;

- вивчення мисливських і рибальських традицій;
- знайомство з традиційним одягом та його виготовленням;
- проживання в традиційних житлах (іглу, чумах, ярангах);
- знайомство з шаманськими практиками;
- ознайомлення з оленярством та оленячими фермами;
- відвідування етнопарків, музеїв, культурних центрів тощо [15; 28; 41; 43; 45; 48].

4. Навчально-освітній та науковий (у тому числі експедиційний) арктичний туризм – включає подорожі з метою навчання та проведення наукових досліджень в унікальних умовах Арктики. Передбачає отримання знань про полярні регіони через безпосередню участь у дослідженнях або спеціалізованих освітніх програмах. Туристичні заняття:

- участь у навчальних та наукових експедиціях з метою проведення географічних, геологічних, кліматологічних та метеорологічних, гідрологічних, палеонтологічних, археологічних, океанографічних, астрономічних, біологічних, екологічних та інших видів спостережень і досліджень;
- науково-пізнавальні подорожі з лекціями та гідами-науковцями;
- відвідування полярних науково-дослідницьких станцій;
- картографування арктичних територій;
- дослідження адаптації людини до арктичних умов;
- збір даних для наукових проєктів тощо.

5. Круїзний арктичний туризм – подорожі на спеціалізованих круїзних суднах льодового класу по арктичних морях та навколо арктичних архіпелагів, що поєднують комфорт на борту з відвідуванням унікальних арктичних DESTINAЦІЙ. Туристичні заняття:

- круїзи Північним морським шляхом;
- відвідування арктичних островів та архіпелагів з висадкою на них для коротких екскурсій або експедицій, подорожі вздовж їх узбережжя (круїзи до Шпіцбергена, Гренландії, Землі Франца-Йосифа, Нової Землі та інших);

- круїзи до Північного полюса;
- спостереження за айсбергами та льодовиками, Північним сьйвом з борту морського круїзного лайнера, фотографування арктичних пейзажів;
- морські тури на зодіаках (надувних човнах);
- лекції та презентації на борту від полярних експертів;
- відвідування віддалених населених пунктів та полярних науково-дослідницьких станцій під час круїзу тощо [15; 28; 41; 43; 45; 48].

6. Спортивний арктичний туризм – включає заняття різними видами спорту в унікальних арктичних умовах, часто з елементами змагань або спортивних рекордів. Це можуть бути лижні походи, сноубординг, сноукайтинг, льодолазання, підкорення арктичних гірських вершин (альпінізм), орієнтування на місцевості, гонки на собачих або оленячих упряжках, велосипедні перегони, арктичне плавання та дайвінг під кригою, сплави на байдарках серед льодів, рафтинг, каякінг, гребля на каное, гребля стоячи, перегони на снігоходах, серфінг, арктичний парашанеризм, гелі-скіінг (гірськолижний спуск з вертольота), стрибки з парашуту тощо.

7. Пригодницький (активний, екстремальний) арктичний туризм – насичений адреналіном вид туризму, що передбачає активні подорожі та випробування фізичних та психологічних меж в екстремальних арктичних умовах. До таких «пригод» можна віднести всі види спортивних занять в Арктиці, а також експедиції до Північного полюса, проживання в екстремальних умовах (льодові готелі, іглу), айс-кемпінг (ночівля в умовах вічної мерзлоти), багатоденні автономні походи, в тому числі піші (трекінг), подорожі на криголамах та снігоступах, полювання з корінними народами тощо [15; 28; 41; 43; 45; 48].

8. Екзотичний (географічно віддалений, унікальний) арктичний туризм – подорожі до найвіддаленіших та найменш доступних місць Арктики з метою відвідування унікальних локацій, які не доступні масовому туризму. Сюди відносяться відвідування Північного полюса, покинутих полярних науково-дослідницьких станцій, географічних полюсів недоступності, найпівнічніших населених пунктів світу, місць аварій та катастроф; подорожі

до віддалених арктичних островів, районів з екстремальними погодними умовами, місць з особливими магнітними явищами, зони зіткнення вод Північного Льодовитого та Атлантичного океанів тощо.

9. Рекреаційний арктичний туризм – спрямований на відновлення фізичних і психологічних сил через відпочинок в унікальних арктичних умовах, часто включає елементи оздоровлення та релаксації. Туристичні заняття:

- відпочинок у геотермальних джерелах (Ісландія, Аляска);
- SPA-процедури з використанням арктичних компонентів;
- оздоровчі процедури з використанням свіжого арктичного повітря і холоду, кріотерапія в природних умовах;
- терапія Північним сяйвом, сеанси медитації під Північним сяйвом;
- релаксаційні заходи в умовах полярного дня і ночі;
- фототерапія в умовах особливого арктичного освітлення;
- музикотерапія з використанням звуків арктичної природи;
- відпочинок у льодових готелях та еко-готелях, «хижинах усамітнення»;
- програми детоксикації в екологічно чистих районах;
- сноу-йога та інші адаптовані практики.

10. Подієвий арктичний туризм – орієнтований на відвідування та участь у спеціальних заходах, фестивалях, святах та інших подіях, що відбуваються в Арктичному регіоні. Цей вид туризму пов'язаний з культурними, спортивними, науковими та розважальними подіями, які мають прив'язку до особливостей арктичного середовища. Це можуть бути фестивалі Північного сяйва, снігових і льодових скульптур, оленярства, шаманські фестивалі і ритуали, музичні фестивалі (наприклад, Полярний день музики в Норвегії), традиційні свята корінних народів Півночі, зокрема свято першої зустрічі з Сонцем після полярної ночі, церемонія перетину Північного полярного кола, ярмарки і виставки традиційних ремесел, щорічні спортивні змагання (Арктичні зимові ігри, полярні марафони та інші спортивні події), наукові конференції з арктичної тематики тощо [15; 28; 41; 43; 45; 48].

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ АРКТИЧНОГО ТУРИЗМУ

2.1. Туристичні ресурси Арктики

2.1.1. Загальні відомості. Арктика – найпівнічніший регіон Землі з центром на Північному полюсі, що характеризується виразно полярними умовами клімату, рослинного і тваринного світу та іншими фізичними особливостями. Термін походить від грецького *arktos* («ведмідь»), що означає північне сузір'я Ведмедиці. За різними підходами до Арктики включають Гренландію, Шпіцберген та інші полярні острови; північні частини Сибіру, Аляски та Канади; узбережжя Лабрадору; північ Ісландії і смугу арктичного узбережжя Європи (рис. 2.1) [10].

Рис. 2.1. Арктика та Північний Льодовитий океан [10]

Для арктичних земель характерні екстремальні коливання між літніми і зимовими температурами; постійний сніг і лід у високогір'ї та трави, осоки і

низькі чагарники в низинах; постійно промерзлий ґрунт (вічна мерзлота), поверхневий шар якого піддається літньому таненню. 3/5 арктичного рельєфу знаходиться за межами зон постійного льоду. Короткість арктичного літа частково компенсується великою добовою тривалістю літнього сонячного сяйва [10].

2.1.2. Природні туристичні ресурси Арктики. Арктика позиціонує себе як один з останніх незайманих куточків Землі з унікальною природою та багатою історією. Основу туристичної привабливості Арктики становлять її природні умови і ресурси.

Ландшафтні ресурси. Арктичний регіон характеризується унікальними ландшафтами, які приваблюють туристів своєю незайманістю та величністю. Ключовими елементами ландшафтних ресурсів Арктики є:

Льодовики та айсберги – одні з найбільш привабливих об'єктів для туристів. Гренландський льодовиковий щит, який є другим за розміром у світі після Антарктичного, займає близько 80 % території Гренландії. Відколи льодовиків (айсберги) у фіордах створюють неповторні візуальні ландшафти, особливо в таких місцях, як затока Діско (рис. 2.2) та фіорд Ілуліссат (рис. 2.3) у Гренландії, який включений до списку Світової спадщини ЮНЕСКО [33].

Рис. 2.2. Затока Діско в Гренландії
(фото взято з мережі Інтернет)

Рис. 2.3. Фіорд Ілуліссат у Гренландії, включений до списку Світової спадщини ЮНЕСКО [33]

Полярні пустелі та тундра – займають значні території арктичного регіону. Тундра характеризується відсутністю деревної рослинності, наявністю багаторічної мерзлоти та унікальною флорою (мохи, лишайники, карликові чагарники), що пристосувалась до суворих умов. Полярні пустелі Арктики, що займають північні території Канадського арктичного архіпелагу, Гренландії та архіпелагу Шпіцберген, вражають своєю суворою красою [10] (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Тундра та арктична пустеля (фото взято з мережі Інтернет)

Арктичні гори та фіорди – створюють неповторні пейзажі, особливо в прибережних районах. Вражаючі гірські системи можна спостерігати на Шпіцбергені (гора Ньютон з висотою 1713 м), на островах арктичної Канади (гора Барбо на острові Елсмір, 2616 м) та у східній Гренландії (рис. 2.5). Фіорди Гренландії та Шпіцбергена також є популярними об'єктами туристичного інтересу [10] (рис. 2.6).

Рис. 2.5. Арктичні гори (Шпіцберген і Гренландія)
(фото взято з мережі Інтернет)

Рис. 2.6. Арктичні фіорди (Гренландія і Норвегія)
(фото взято з мережі Інтернет)

Полярне сяйво (рис. 2.7) – унікальне природне явище, яке спостерігається переважно у полярних регіонах. Виникає внаслідок взаємодії заряджених частинок сонячного вітру з магнітосферою Землі. Найкращі умови для спостереження Полярного сяйва складаються з вересня по березень. Найбільш відомі місця для спостереження: Тромсе (Норвегія), Рейк'явік (Ісландія), Єллоунайф (Канада), Фербенкс (Аляска, США) [22].

Північний полюс – точка перетину осі обертання Землі з поверхнею в Північній півкулі. Досягнення Північного полюса є важливою метою для багатьох туристів-екстремалів. Подорожі організуються з використанням криголамів, вертольотів, лиж або собачих упряжок (рис. 2.1).

Рис. 2.7. Полярне сяйво [22]

Кліматичні ресурси Арктики, незважаючи на суворість, є важливим туристичним ресурсом.

Полярний день і полярна ніч – унікальні явища, пов'язані з положенням Сонця відносно горизонту протягом доби. На Північному полюсі полярний день триває приблизно з 21 березня по 23 вересня, а полярна ніч – з 23 вересня по 21 березня. Ці явища створюють особливі умови для туристичної діяльності у різні сезони.

Низькі температури – хоча можуть обмежувати туристичну діяльність, проте для певної категорії туристів є атракцією. Середня температура в районі Північного полюса в зимовий період сягає -40°C , в літній період – близько 0°C . На узбережжі Арктики температури дещо вищі через вплив океану [10].

Фауна та флора Арктики, незважаючи на відносну бідність порівняно з іншими регіонами, вирізняється значною кількістю ендемічних видів та становить інтерес для екотуризму. Тут проживає понад 5000 видів тварин, в тому числі білі ведмеді, які вважаються символом Арктики (рис. 2.8) [13].

Незважаючи на суворі умови, арктичні екосистеми включають близько 1700 видів судинних рослин, які пристосувались до короткого вегетаційного періоду (рис. 2.9). Яскраві квіти арктичного маку, куріпкової трави (дріади), незабудки, арктичної троянди (новосіверсії крижаної), різні види ломикаменів, багно, брусниця створюють барвисті килими в тундрі в короткий літній період [18].

Водні об'єкти Арктики є важливими туристичними ресурсами, які використовуються для різних видів туристичної діяльності.

Північний Льодовитий океан та його моря (Баренцове, Карське, Лаптевих, Східно-Сибірське, Чукотське, Бофорта, Гренландське, Норвезьке) – основа для круїзного туризму, експедиційних подорожей, морського екотуризму (рис. 2.1). Річки та озера використовуються для риболовного туризму та водних видів спорту в літній період. Значними річками регіону є Юкон, Маккензі (Північна Америка), Обь, Єнісей, Лена, Колима (Росія). Найбільшими озерами є Велике Ведмеже, Велике Невільниче (Канада), Інарі (Фінляндія), Таймир (Росія) [10]. Гарячі джерела особливо популярні в Ісландії (наприклад, Блакитна лагуна) та на Камчатці, використовуються для бальнеологічного туризму [1] (рис. 2.10).

Рис. 2.8. Арктичні тварини [13]

Рис. 2.9. Арктична рослинність [18]

Рис. 2.10. Блакитна лагуна, Ісландія [1]

2.1.3. Антропогенні туристичні ресурси Арктики. Територія Арктики має багату історію заселення. Серед *археологічних пам'яток* найбільший туристичний інтерес викликають:

Давні поселення інуїтів та ескімосів – розкопки на Алясці, в Канаді, Гренландії дозволили виявити поселення культур Туле, Дорсет, Саккак, що датуються періодом від 2500 р. до н.е. до XVII століття н.е. [8] (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Традиційний спосіб життя ескімосів [8]

Залишки поселень норманів у Гренландії – особливо в районі Браттахліда (сучасний Какорток), де в X столітті Еріком Рудим було засновано поселення. Ці об'єкти включені до списку Світової спадщини ЮНЕСКО (рис. 2.12) [34].

Рис. 2.12. Куютаа в Гренландії: фермерство норвежців та інуїтів на краю льодовикової шапки. Включено до списку Світової спадщини ЮНЕСКО [34]

Місця експедицій полярних дослідників – залишки зимувальних баз та місця загибелі експедицій, наприклад, табір У. Нобіле на Шпіцбергені (1928 р.), який розбився на дирижаблі «Italia» при поверненні з Північного полюса; місця пошуків зниклої експедиції Дж. Франкліна (1845-1847 рр.), місця полярних експедицій Ф. Нансена (1893-1896 рр.), Р. Амундсена (1903-1906 рр.) [12] (рис. 2.13).

Популярними об'єктами відвідування туристів все частіше стають *арктичні наукові станції та дослідницькі бази*. Серед них станція Алерт (Канада, найпівнічніше постійне поселення у світі), станція Барроу (США), станція Самойловича (Росія), Нью-Олесунн (Норвегія, Шпіцберген) (рис. 2.14) [35].

Важливими туристичними ресурсами Арктики є *етнографічні ресурси*. Корінні народи Арктики – інуїти (ескімоси), саами, ненці, чукчі, евенки, долгани та інші (всього близько 40 корінних народів) – зберігають унікальну культуру, що привертає увагу туристів (рис. 2.15) [11].

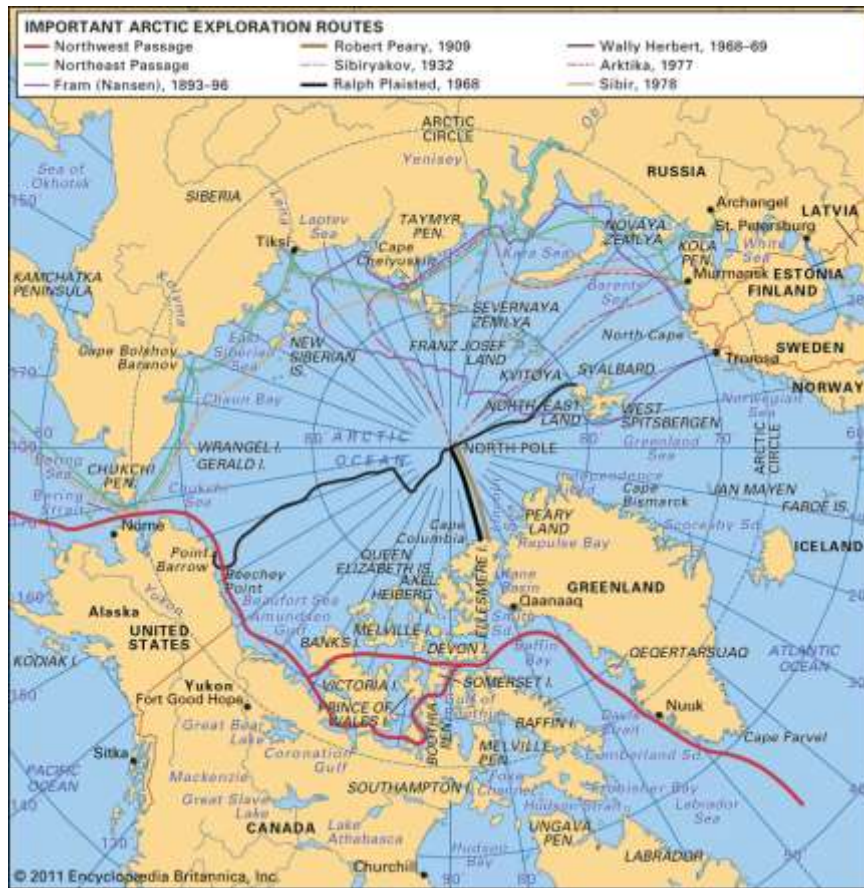

Рис. 2.13. Маршрути основних науково-дослідницьких експедицій в Арктиці [12]

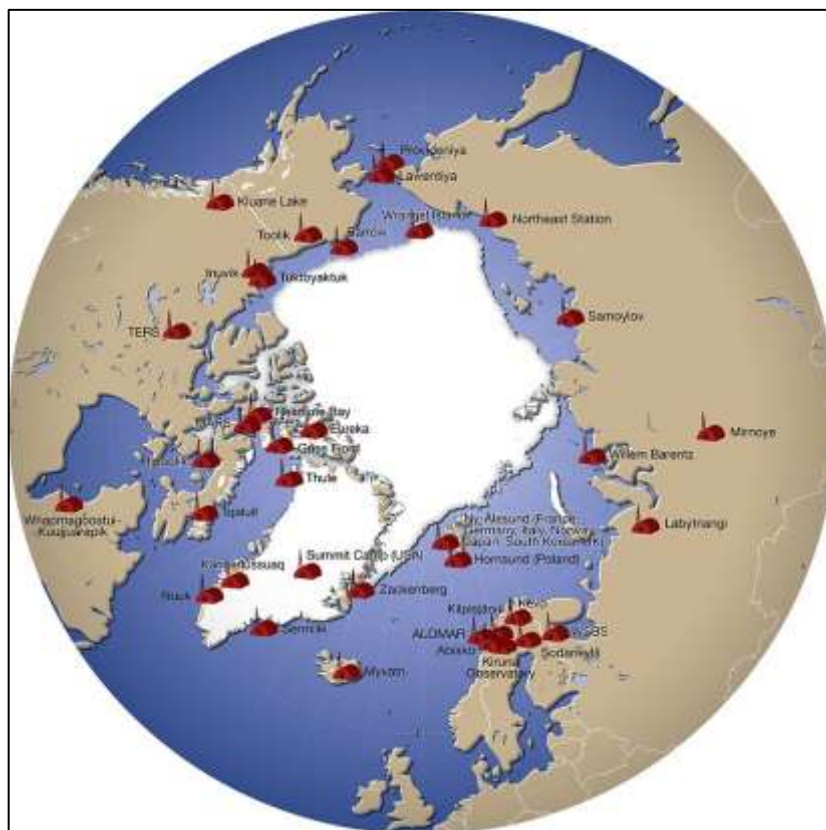

Рис. 2.14. Арктичні науково-дослідницькі станції [35]

Рис. 2.15. Корінні народи Арктики та їх мови [11]

2.2. Арктичні країни: загальні відомості

Територіальні володіння в Арктиці мають вісім країн світу – Російська Федерація, Данія (за Полярним колом лежать Фарерські острови та Гренландія), Ісландія, Канада, Фінляндія, Швеція, Норвегія та США (Аляска) (рис. 2.16). Ці країни називають арктичними. П'ять з них, а саме Канада, Данія, Норвегія, Росія та США, омиваються Північним Льодовитим океаном. Всі вони входять до Арктичної Ради (Arctic Council) [16].

Швеція. Незважаючи на те, що Арктичний регіон Швеції становить третину території країни (рис. 2.17), в ньому проживає трохи більше 500 тис. мешканців. Стратегічні цілі країни в регіоні включають безпеку, міжнародне співробітництво, захист і моніторинг навколишнього середовища, дослідження, економічний розвиток і підвищення рівня життя [16].

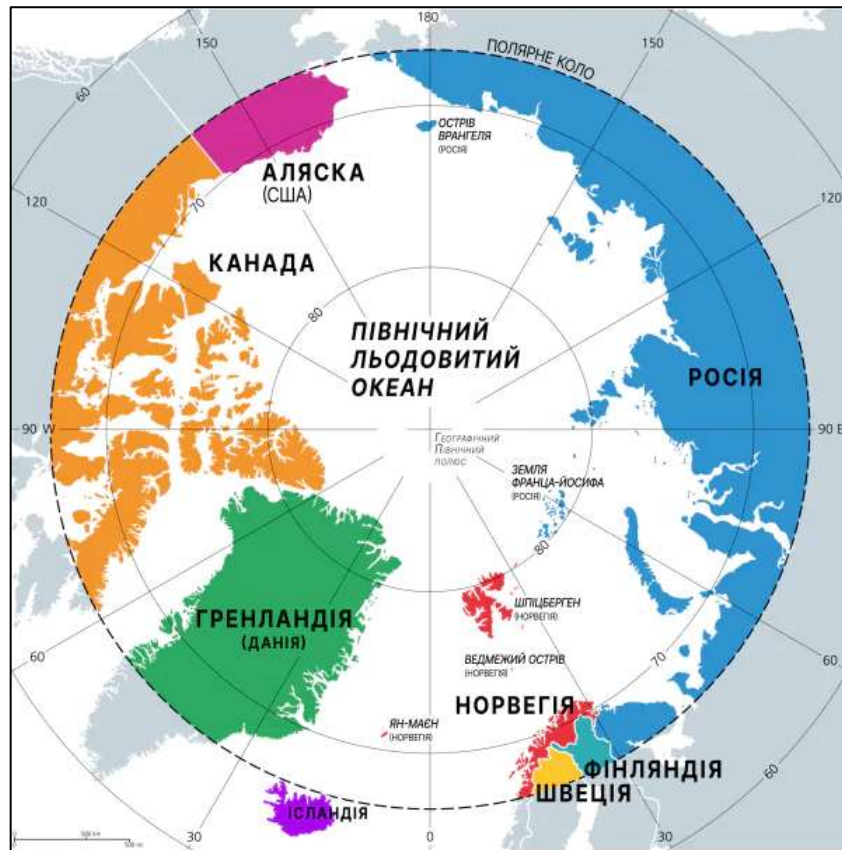

Рис. 2.16. Арктичні держави [9]

Рис. 2.17. Арктична частина Швеції, Норвегії та Фінляндії [32; 54]

Норвегія. На Арктику припадає десята частина населення Норвегії (близько 490 тис. осіб) і майже половина її території (рис. 2.18). Пріоритети Норвегії в Арктиці включають зосередження на тому, щоб зробити північ країни безпечним і привабливим місцем для життя. Відповідно, арктична політика уряду ставить на порядок денний мир і стабільність, міжнародне

співробітництво і порядок, екосистемно орієнтоване управління, створення робочих місць, ефективні системи соціального забезпечення і тісну співпрацю між бізнесом і науковою спільнотою [16].

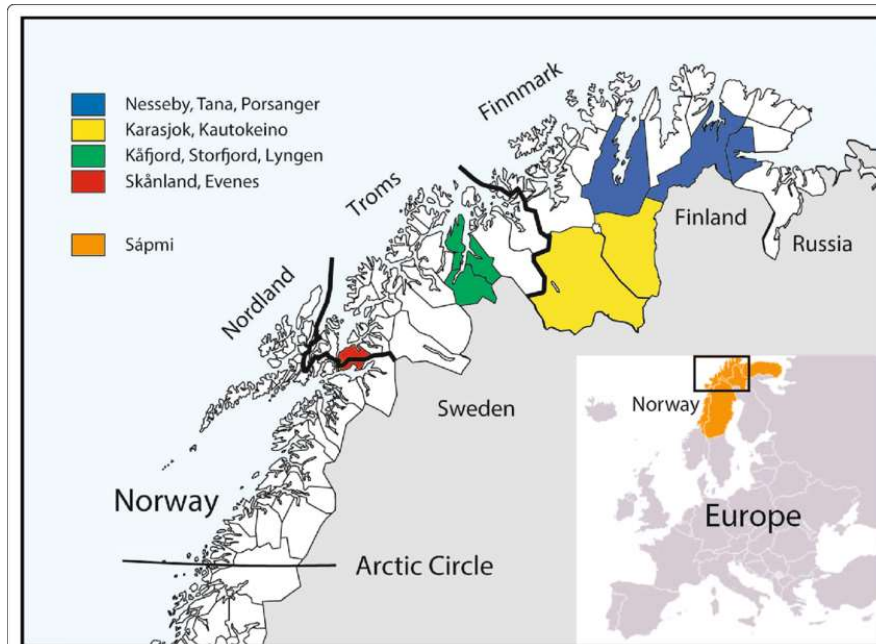

Рис. 2.18. Норвегія на північ від Північного полярного кола [42]

Ісландія. Полярне коло проходить через найпівнічнішу громаду Ісландії – острів Грімсі (рис. 2.19), який розташований за 40 км від узбережжя країни. Арктична політика Ісландії має 12 пріоритетних напрямків, серед яких міжнародне співробітництво, мирне вирішення спорів, сталий розвиток, захист довкілля та пом'якшення наслідків зміни клімату, зменшення залежності від викопного палива, захист добробуту мешканців Арктики, торгівля та інші. Ісландія – єдина арктична держава без корінного населення [16].

Рис. 2.19. Ісландія та Північне полярне коло [24; 50]

Фінляндія. Майже третина території Фінляндії лежить за Полярним колом, яке проходить через провінцію Лапландія (рис. 2.17, рис. 2.20). Фінська Арктика є малонаселеною – тут проживає трохи менше 180 тис. осіб. Арктична політика Фінляндії на 2021-2030 роки визначає такі стратегічні цілі: пом'якшення наслідків зміни клімату, сприяння добробуту корінних мешканців (саамів), передові дослідження, інфраструктура і логістика – все це має здійснюватися з урахуванням сталого розвитку і прав корінних народів [16].

Рис. 2.20. Арктична частина Фінляндії [29]

Канада. В канадській Арктиці проживає менше 1 % населення країни. Вона складається з Північно-Західних територій, Нунавуту, Юкону та частин кількох провінцій і становить майже 40 % території Канади (рис. 2.21). Більше половини з 150 тис. мешканців Канадської Арктики – корінні народи, громади яких відіграли вирішальну роль у розробці урядової Арктичної політичної рамки 2016 року. Рамкова політика встановлює багато стратегічних пріоритетів, серед яких, зокрема, підтримка здорових сімей і громад, інвестиції в інфраструктуру, сприяння економічному розвитку та інноваціям, створення

робочих місць, наукові дослідження, управління екосистемами та покращення відносин між корінним і некорінним населенням. Окремий документ – «Заява про зовнішню політику Канади в Арктиці» – серед інших пріоритетів наголошує на вирішенні територіальних питань, сталому розвитку, торгівлі та інвестиціях, екосистемному підході до управління та міжнародному співробітництві у вирішенні проблем зміни клімату [16].

Рис. 2.21. Канадська Північ [39]

Данія. Королівство Данія складається з трьох частин: Данії, Гренландії та Фарерських островів (рис. 2.22). В той час як Гренландія і Фарерські острови користуються перевагами широкого самоврядування, Данське королівство об'єднують спільні цінності, інтереси і почуття відповідальності за Арктику. Стратегія Данії щодо Арктики на 2011-2020 роки визначає пріоритетами мир, безпеку і самодостатнє зростання, яке поважає вразливе довкілля і підкріплюється міжнародною співпрацею. В 2011 році, при головуванні Данії в Арктичній раді, була прийнята Нуукська декларація, яка, серед інших досягнень, створила робочу групу для запобігання і ліквідації розливів нафти в Арктиці [16].

Рис. 2.22. Королівство Данія та її арктичні території [27]

США. Купівля Аляски в жовтні 1867 року перетворила США на арктичну державу (рис. 2.23). З точки зору географічного поширення, Аляска сьогодні є найбільшим штатом країни, хоча, як і за часів Російської імперії, вона залишається малонаселеною з приблизно 737,4 тис. мешканцями (в основному в Анкориджі та Фербенксі). Хоча Аляска є найменш заселеним штатом США, вона стала місцем великого геополітичного, екологічного, дипломатичного та економічного значення (зокрема, через видобуток нафти, гірничодобувну промисловість, рибальство і туризм). Востаннє оновлена в травні 2013 року, арктична політика США окреслює наступні три політичні цілі: просування інтересів безпеки, відповідальне управління і зміцнення міжнародного співробітництва [16].

2.3. Динамічні та регіональні особливості арктичного туризму

Згідно статистичних даних, у 2020 році арктичні території світу відвідали 6 млн. 428 тис. туристів, що через вплив пандемії COVID-19 практично вдвічі менше кількості арктичних туристів в 2019 році (11 млн. 462 тис. осіб) (рис. 2.24).

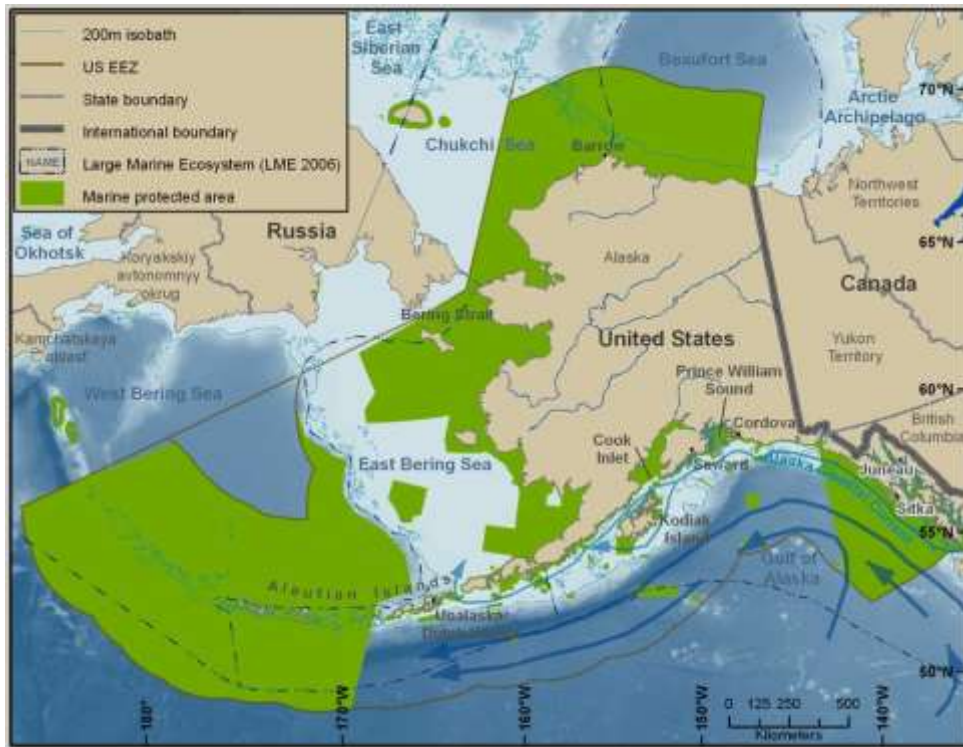

Рис. 2.23. Аляска – арктичний штат США [16]

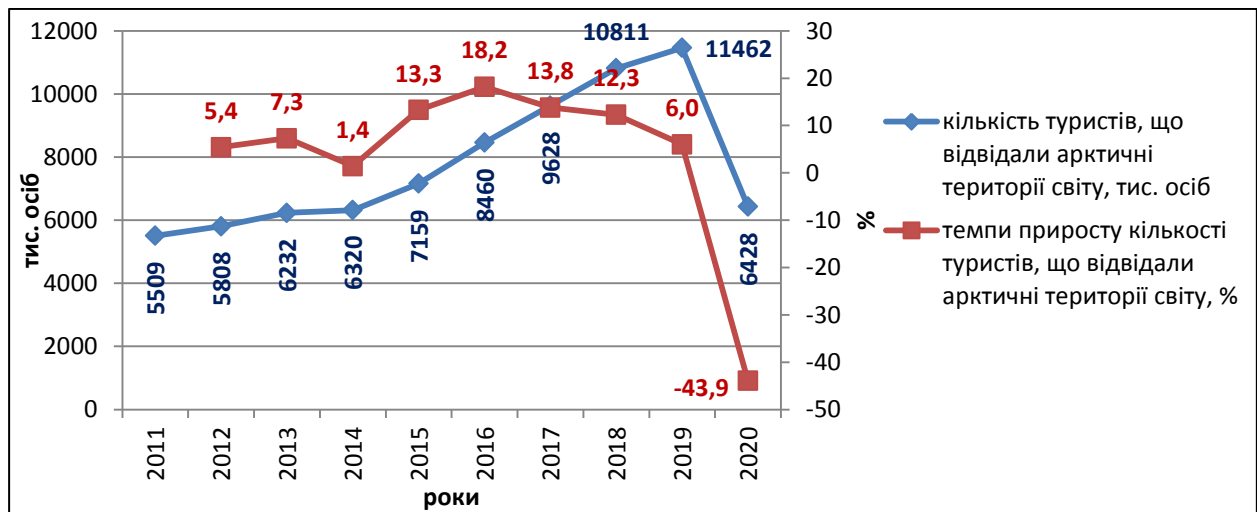
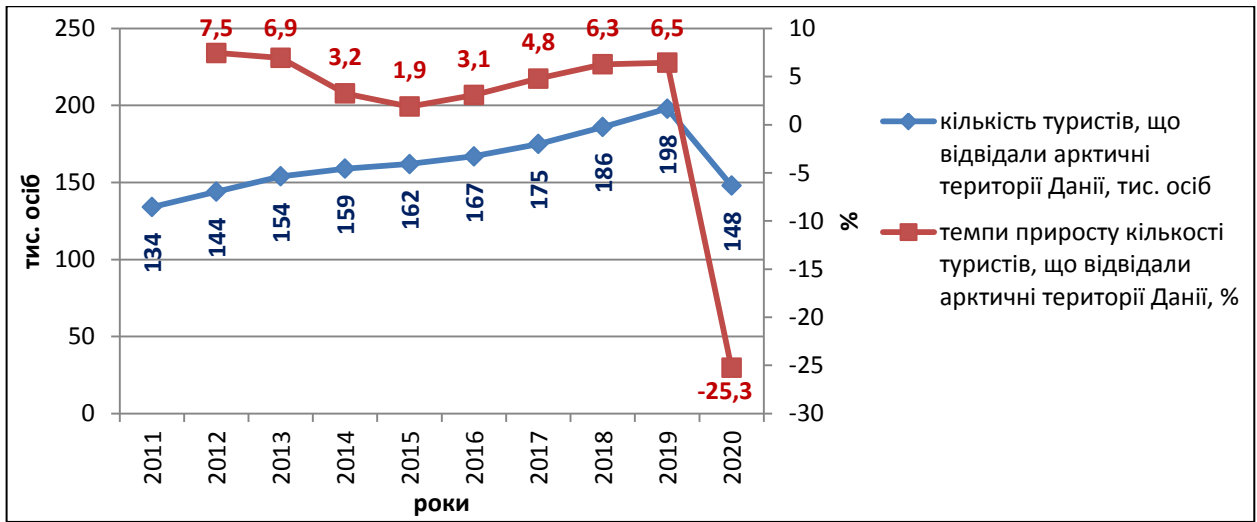
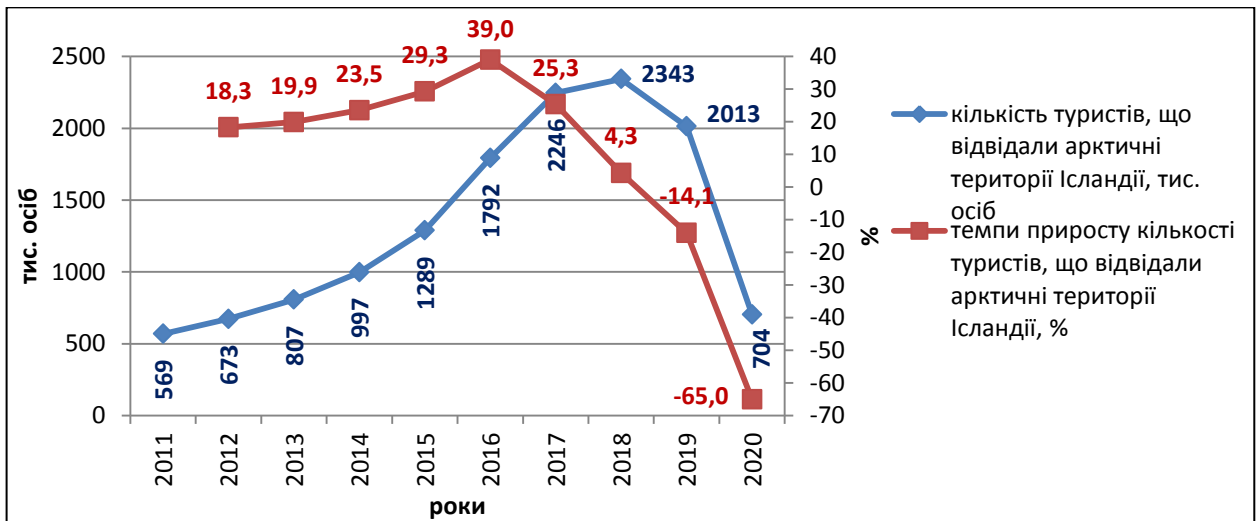

Рис. 2.24. Динаміка кількості арктичних туристів світу в 2011-2020 роках (побудовано автором за даними [55])

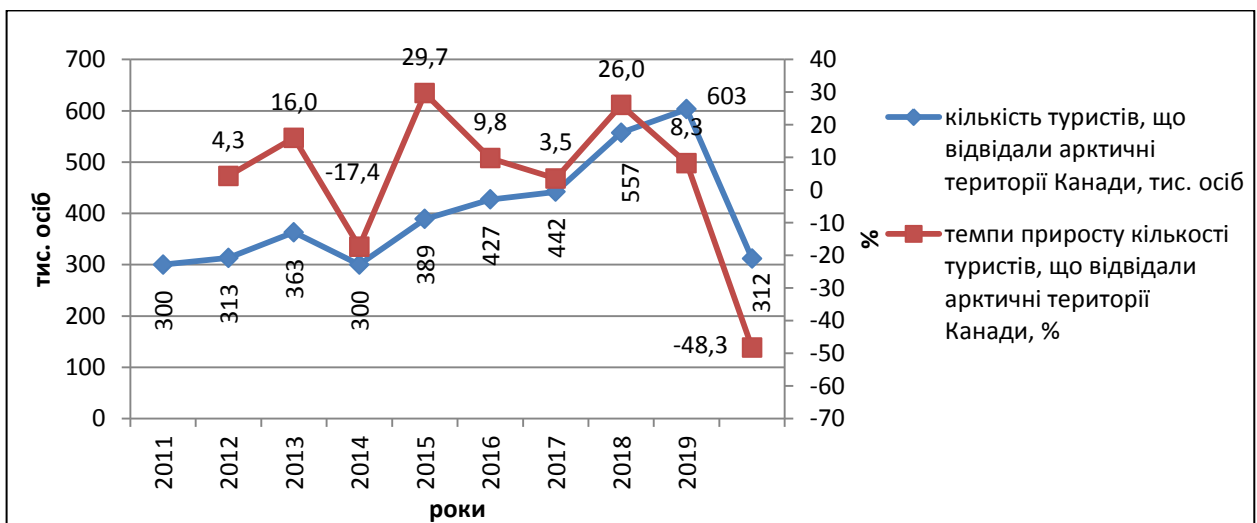
Протягом 2011-2019 років туристичні потоки в Арктиці збільшилися в 2 рази, і найбільше – в Норвегії (в понад 6 разів) та Ісландії (в 3,5 рази). В 2019-2020 роках через поширення захворюваності на коронавірусну інфекцію кількість арктичних туристів зменшилася на 43,9 %, в тому числі в Ісландії – на 65,0 %, Норвегії – на 62,4 %, Канаді – на 48,3 % (рис. 2.25).

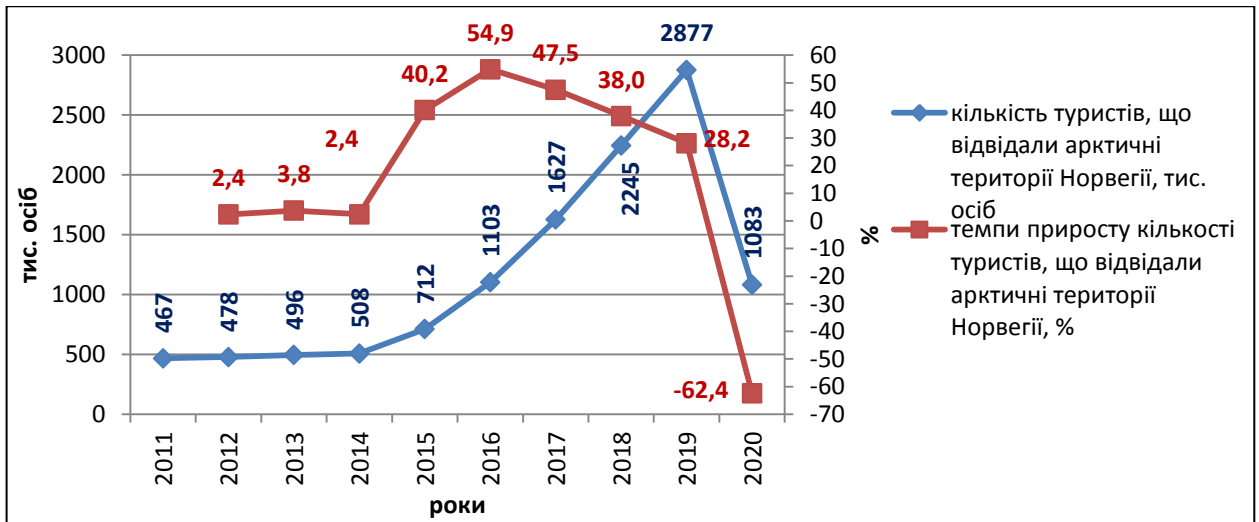
Данія

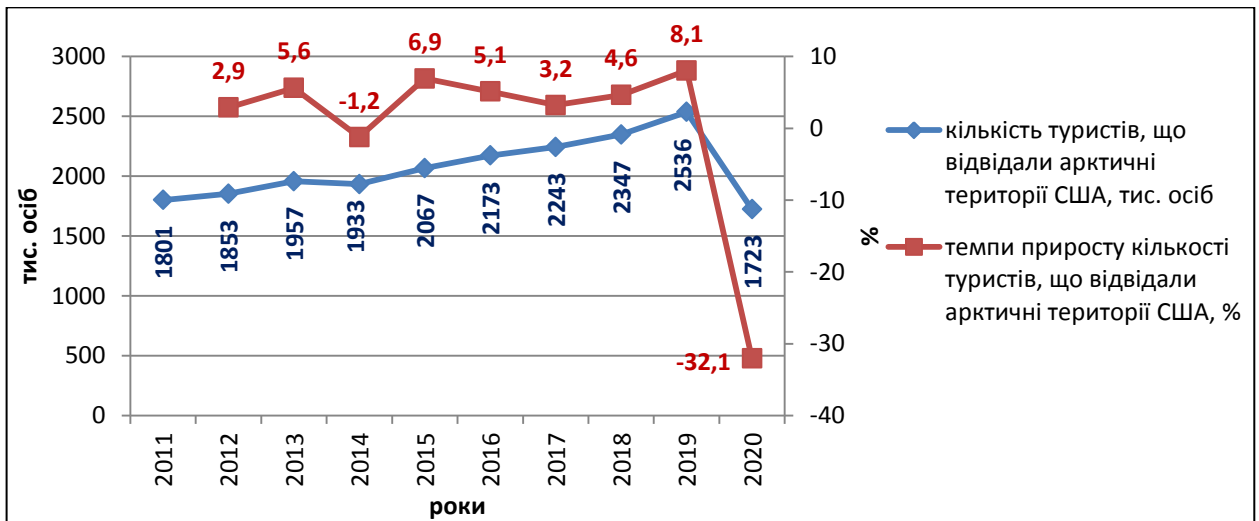
Ісландія

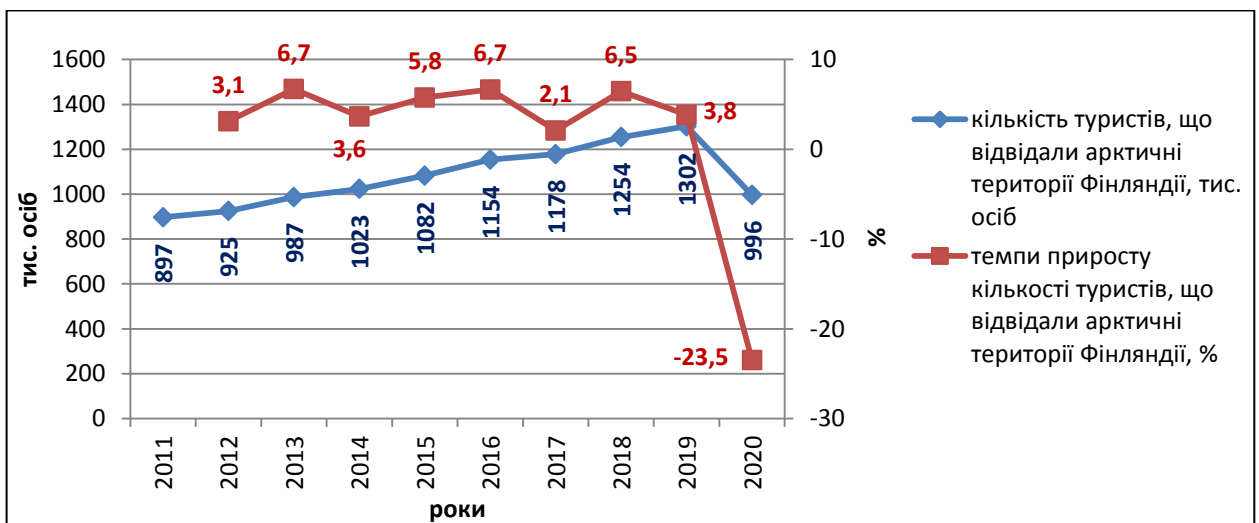
Канада

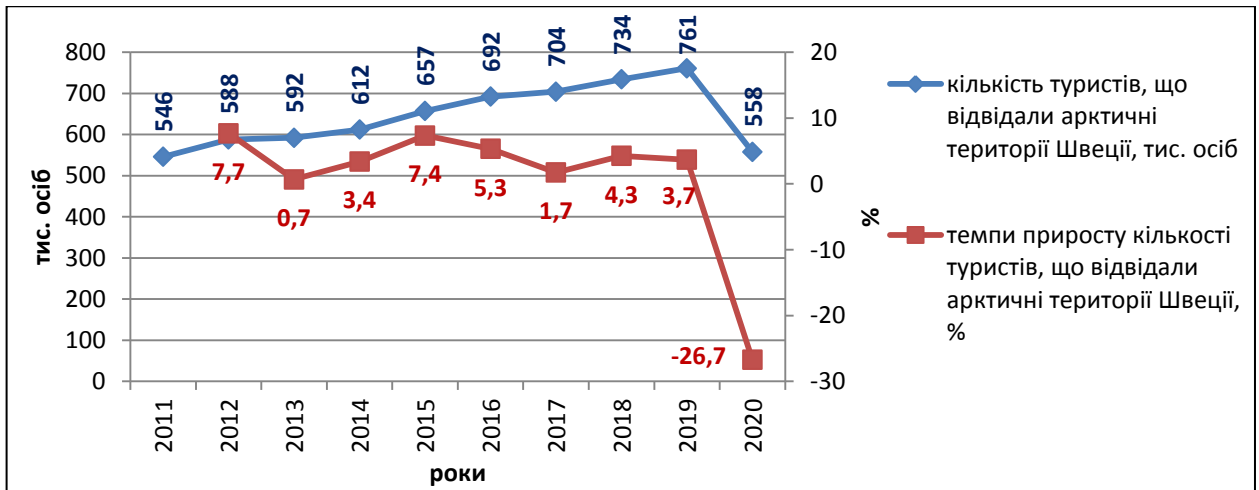
Норвегія

США

Фінляндія

Швеція

Рис. 2.25. Динаміка кількості арктичних туристів в арктичних країнах світу в 2011-2020 роках (побудовано автором за даними [55])

Серед арктичних країн найбільш відвідуваними є арктичні території США і Норвегії. В 2020 році їх відвідало 1,723 млн. та 1,083 млн. осіб, що склало 26,8 % та 16,8 % від загальної кількості арктичних туристів відповідно (рис. 2.26-2.27).

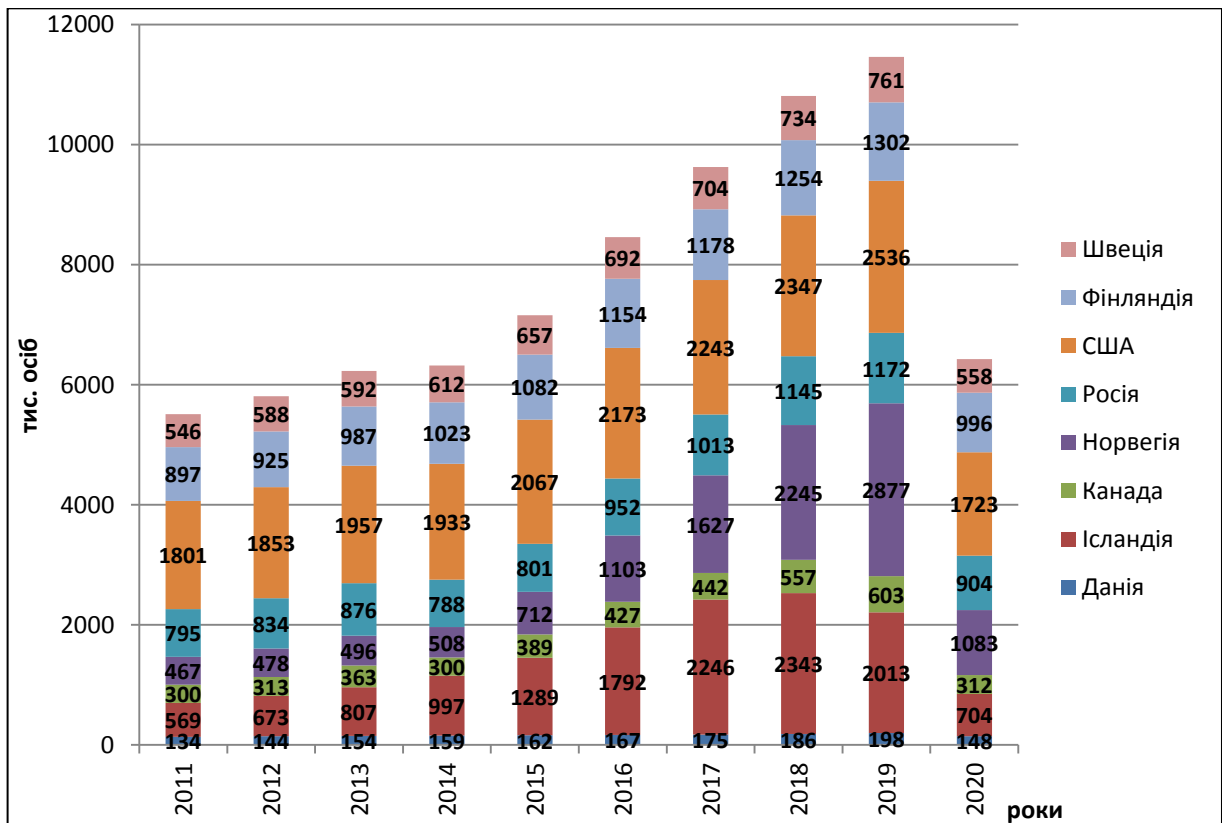

Рис. 2.26. Динаміка кількості арктичних туристів за країнами світу в 2011-2020 роках, тис. осіб (побудовано автором за [55])

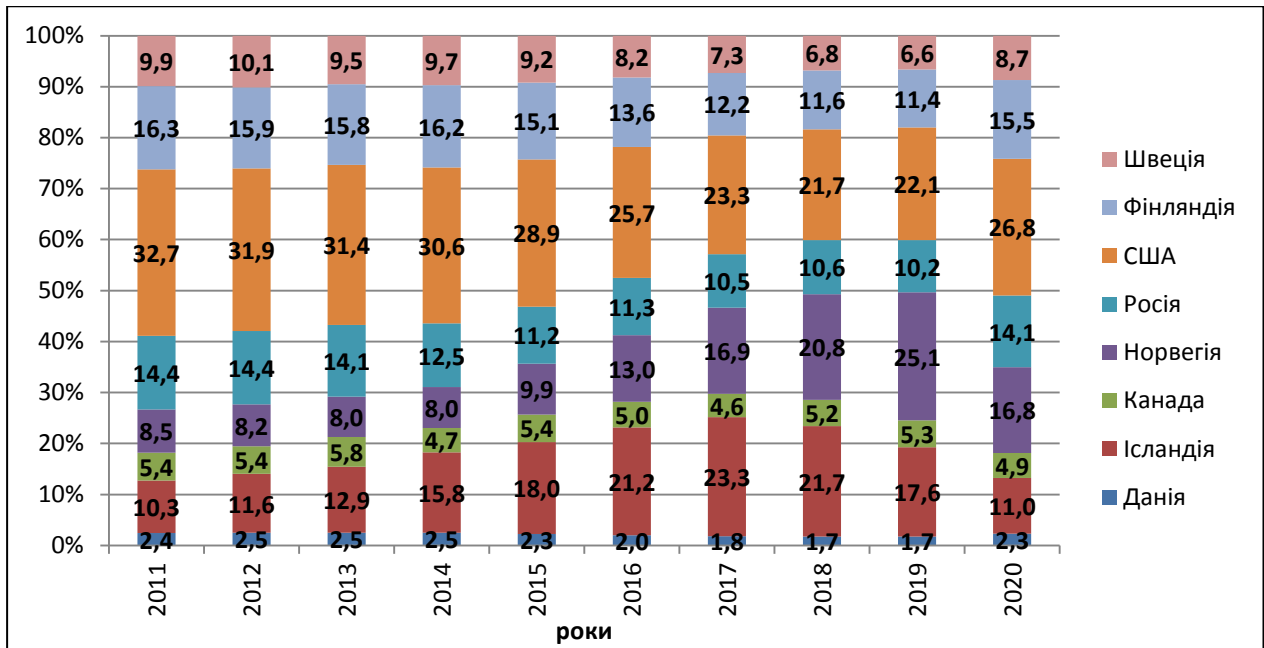

Рис. 2.27. Динаміка структури арктичного туризму за країнами світу в 2011-2020 роках, % від загальної кількості арктичних туристів (побудовано автором за [55])

Очікується, що Арктика як туристична дестинація продовжить висхідну траєкторію в майбутньому, оскільки танення льоду відкриває води протягом більшої кількості місяців протягом року для більшої кількості пасажирських суден, кількість яких вже зросла на 37 % з 2013 по 2023 рік. У порівнянні з 2013 по 2023 рік відстань, пройдена суднами в арктичній зоні, зросла на 111 %, з 6,1 млн. до 12,9 млн. морських миль (рис. 2.28-2.29) [19].

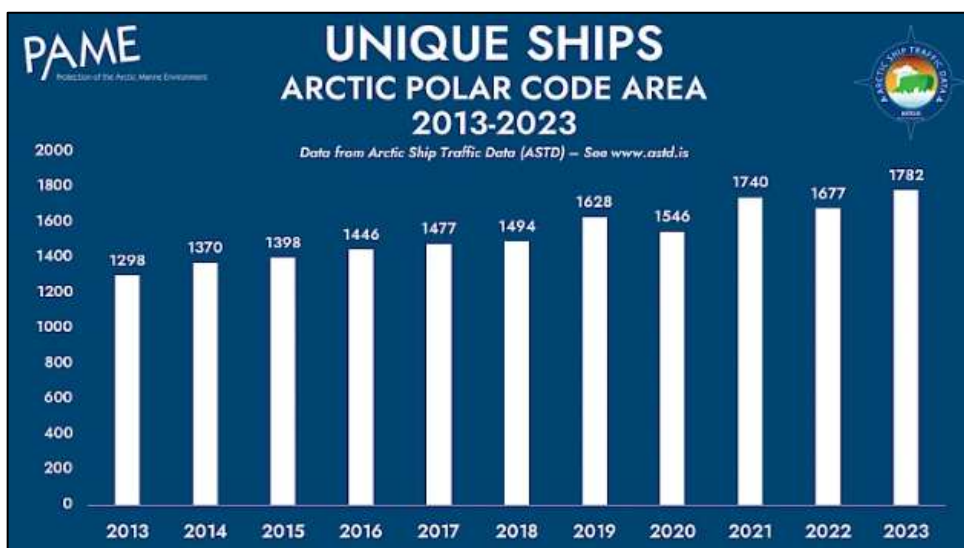

Рис. 2.28. Динаміка кількості пасажирських суден в Арктиці в 2013-2023 роках [19]

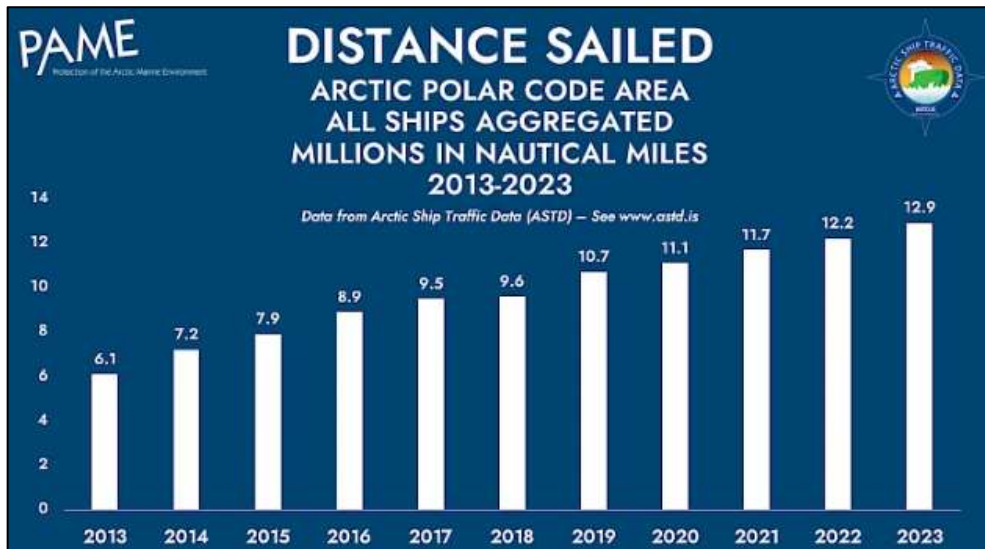

Рис. 2.29. Динаміка відстані, пройденої суднами в арктичній зоні в 2013-2023 роках [19]

Зростаючі показники туризму допомагають арктичним регіонам розвиватися і підтримувати навколишнє середовище. Наприклад, у 2022 році відвідувачі Аляски мали економічний вплив у розмірі 5,6 млрд. доларів, і штат очікує значного зростання туризму у 2024 році. У 2023 році іноземний туризм безпосередньо сприяв створенню 1075 робочих місць у Гренландії, що робить його все більш важливою частиною економіки країни. У червні 2024 року уряд Канади оголосив про виділення до 20 млн. доларів на міжнародну дослідницьку ініціативу зі сталого розвитку Арктики [53].

2.4. Центри арктичного туризму та їх провідні туристичні пропозиції

Для того, щоб з'ясувати і продемонструвати, які види туристичних продуктів, пов'язаних з Арктикою, пропонуються туристам, можна використати простий описовий аналіз з ілюстративною метою. В цьому прикладі, відібраному за допомогою пошуку в Інтернеті, обмежимося тими туристичними компаніями, які використовують термін «Арктика» в своїй назві в Рованіємі (Фінляндія), Тромсе (Норвегія), Лонг'їрі на Шпіцбергені (Норвегія), Рейк'явіку (Ісландія), Фербенксі на Алясці (США), Вайтхорсі в Юконі та Ікалуїті в Нунавуті (Канада), Сісіміуті (Гренландія) та Якутську (Росія)

(табл. 2.1). Ці об'єкти представляють добре відомі туристичні центри, пов'язані з арктичним туризмом, але вони не обов'язково розташовані в межах просторово визначеної Арктики. Вони не претендують на повну репрезентативність, скоріше, мають на меті бути демонстративними прикладами.

Таблиця 2.1

Центри арктичного туризму* (складено автором за [45])

	
Рованіємі (Фінляндія)	
	
Тромсе (Норвегія)	
	
Лонг'їр на Шпіцбергені (Норвегія)	

Рейк'явік (Ісландія)

Фербенкс на Алясці (США)

Вайтхорс в Юконі (Канада)

Ікалуїт у Нунавуті (Канада)

* фотографії взяті з відкритих джерел туристичних сайтів

Загалом було нараховано 560 видів туристичної діяльності, які пропонувалися з використанням назви «Арктика». Наприклад, у Рованіємі серед 112 видів туристичних пропозицій близько 18 % були пов'язані з катанням на снігоходах, за ними йшли види діяльності, пов'язані з оленями (зокрема, відвідування оленьчих ферм і катання на оленьчих упряжках) (14 %). Спостереження за Північним сяйвом становило приблизно 10 % від усіх видів туристичної діяльності в місті. Крім того, були й інші види «арктичного» туризму, такі як сафари з хаскі, риболовля / риболовля з льоду та відвідування села Санта Клауса за Полярним колом (табл. 2.2). Широко відомою і популярною серед туристів є «Церемонія перетину Полярного кола» («Arctic Circle Crossing Ceremony») (рис. 2.30). Церемонія відбувається в традиційному камні, де учасники сидять навколо вогнища, насолоджуючись соком,

приготованим з лапландських ягід. Церемонію організовує шаман, який також розповідає історії про Лапландію. Атмосфера церемонії дуже екзотична. Як доказ, а також на згадку про перетин Полярного кола, кожен учасник отримує оригінальний сертифікат про перетин Полярного кола [45].

Рис. 2.30. «Церемонія перетину Полярного кола» («Arctic Circle Crossing Ceremony») в Рованіємі (Фінляндія) [25]

Таблиця 2.2

Найпоширеніші туристичні пропозиції в Рованіємі (Фінляндія)
(складено автором, фотографії взяті з відкритих джерел туристичних сайтів)

Катання на снігоходах	Відвідування місцевої оленьчої ферми

	
Катання на оленьчих упряжках	Спостереження за Північним сяйвом
	
Сафарі з хаскі	Риболовля / риболовля з льоду
	
Відвідування села Санта Клауса (Йоулупуккі, Лапландія)	

Тромсе називають «Воротами в Арктику» [52]. Це жваве місто запропонувало 78 туристичних продуктів, які в основному були пов'язані з морськими прогулянками (31 %), особливо зі спостереженням за китами. Заходи, пов'язані з Північним сяйвом, становили близько 19 %, а пропозиції,

пов'язані з оленями, – близько 10 % від загальної кількості туристичних пропозицій. Інші доступні арктичні види туристичної діяльності включали ознайомлення з саамською культурою та сафарі з хаскі (табл. 2.3) [45].

Таблиця 2.3

Найпоширеніші туристичні пропозиції в Тромсе (Норвегія)
(складено автором, фотографії взяті з відкритих джерел туристичних сайтів)

	
<p>Морські тури на човнах</p>	<p>Спостереження за китами</p>
	
<p>Спостереження за Північним сяйвом</p>	<p>Відвідування місцевої оленьої ферми</p>
	
<p>Катання на оленьчих упряжках та спостереження за Північним сяйвом</p>	<p>Сафарі з хаскі</p>

У Рейк'явіку було визначено 123 арктичні види туристичної діяльності, і серед них найбільшою групою був огляд визначних місць (екскурсійний туризм), на який припадало приблизно 40 % усіх туристичних пропозицій. Сюди входили тури на автомобілях 4×4, гелікоптерах і всюдиходах (ATV). Місця, що пропонувалися для відвідування, включали об'єкти «Золотого кола» (круговий тур по острову) та/або ісландську дику природу (високогір'я). Рафтинг становив 10 %, за ним йшли піші прогулянки, спостереження за Північним сьйвом і верхова їзда (кожна пропозиція приблизно по 7 %). Крім того, в Рейк'явіку в рамках концепції «Арктика» пропонувалися морські тури на човнах (спостереження за китами), походи на льодовики, спелеологічні прогулянки та катання на снігоходах (табл. 2.4) [45].

Таблиця 2.4

Найпоширеніші туристичні пропозиції в Рейк'явіку (Ісландія)
(складено автором, фотографії взяті з відкритих джерел туристичних сайтів)

Тури на гелікоптерах

Тури на всюдиходах (ATVs)

Тур «Золоте коло»
(круговий тур по острову Ісландія)Ознайомлення з ісландською дикою
природою (високогір'ям)

Рафтинг

Піші прогулянки

Спостереження за Північним сяйвом

Верхові прогулянки

	
<p>Морські тури на човнах (спостереження за китами)</p>	<p>Походи на льодовики</p>
	
<p>Спелеологічні прогулянки</p>	<p>Катання на снігоходах</p>

У Лонг'їрі було нараховано 64 види туристичної діяльності. Основними пропозиціями арктичного туризму виступали сафари на снігоходах (приблизно 30 %) і морські тури на човнах (приблизно 27 %). Сафари та тури включали спостереження за дикою природою Арктики та/або відвідування культурних об'єктів, таких як Піраміден або Баренцбург. Літні походи з гідом охоплювали близько 20 % видів туристичних продуктів. Крім того, катання на лижах і загальний огляд визначних пам'яток також пропонувалися як «арктичні» види туризму (табл. 2.5) [45].

53 види туристичної діяльності були визначені як «арктичні» у Фербенксі. Катання на собачих упряжках було найпоширенішою пропозицією і становило третину всіх туристичних продуктів, за ним йшли екскурсії (19 %) та рафтинг (17 %). Екскурсії включали автомобільні тури по місцевості (наприклад, до Полярного кола) та авіатури. Інші «арктичні» розваги були пов'язані зі спостереженням за Північним сьйвом та сафари на диких тварин (в основному оленів) (табл. 2.6) [45].

**Найпоширеніші туристичні пропозиції в Лонг'їрі
(Шпіцберген, Норвегія) (складено автором, фотографії взяті з відкритих
джерел туристичних сайтів)**

	
<p>Сафарі на снігоходах</p>	<p>Морські тури на човнах, екскурсійні подорожі на швидкісних човнах RIB</p>
	
<p>Спостереження за дикою природою Арктики</p>	<p>Відвідування Пірамідену</p>
	
<p>Відвідування Баренцбургу</p>	<p>Літні походи з гідом</p>
	
<p>Катання на лижах</p>	<p>Огляд визначних місць (екскурсійний туризм)</p>

Найпоширеніші туристичні пропозиції в Фербенксі (Аляска, США)
(складено автором, фотографії взяті з відкритих джерел туристичних сайтів)

	
<p>Катання на собачих упряжках</p>	<p>Огляд визначних місць (екскурсійний туризм)</p>
	
<p>Рафтинг</p>	<p>Відвідування Полярного кола</p>
	
<p>Автомобільні тури та спостереження за Північним саявом</p>	<p>Авіатури</p>
	
<p>Сафарі на диких тварин</p>	

У Вайтхорсі в Канаді з 74-х «арктичних» туристичних заходів 23 % були присвячені спостереженню за Північним сяйвом, 16 % – екскурсіям і турам з гідом, а 11 % – сафарі на диких тварин. Крім того, серед інших видів туристичних активностей були заходи, пов’язані з вивченням культури, побуту, мистецтва та спадщини корінних народів Півночі, яких у Канаді прийнято називати First Nations (Перші нації), а також з катанням на снігоходах, відвідуванням гарячих джерел, риболовлюю та катанням на собачих упряжках (табл. 2.7) [45].

Таблиця 2.7

Найпоширеніші туристичні пропозиції в Вайтхорсі (Юкон, Канада)
(складено автором, фотографії взяті з відкритих джерел туристичних сайтів)

	
Спостереження за Північним сяйвом	Огляд визначних місць (екскурсійний туризм)
	
Сафарі на диких тварин	Ознайомлення з культурою, побутом, мистецтвом та спадщиною корінних народів Півночі (First Nations)

	
Катання на снігоходах	Відвідування гарячих джерел
	
Риболовля / риболовля з льоду	Катання на собачих упряжках

В Ікалуїті було 17 видів туристичної діяльності під назвою «Арктика». Майже половина (41 %) базувалася на сафарі на диких тварин (переважно білих ведмедів і китів) і близько 24 % – на екскурсійних турах островом Баффінова Земля та іншими північними громадами. 10 % припадало на фототури і катання на снігоходах (табл. 2.8) [45].

Серед 22-х «арктичних» видів туристичних заходів у Сісіміуті домінували екскурсійні авіатури або морські тури на човнах (41 %), за ними йшли катання на собачих упряжках і піші прогулянки з гідом (обидва по 18 %), а також риболовля / риболовля з льоду (13 %). І в Ікалуїті, і в Сісіміуті також можна було спостерігати за Північним сьйвом (табл. 2.9) [45].

Отже, туристичні підприємства адаптують свої арктичні туристичні продукти до місцевого контексту і середовища. Наприклад, у прибережному Тромсе домінуючим видом туристичної діяльності є морські тури, а в Рейк'явіку туристичні оператори використовують відносно легкий доступ до

Найпоширеніші туристичні пропозиції в Ікалуїті (Нунавут, Канада)
 (складено автором, фотографії взяті з відкритих джерел туристичних сайтів)

	
<p>Сафарі на диких тварин</p>	<p>Фототури</p>
	
<p>Екскурсійні тури північними громадами Нунавута</p>	<p>Екскурсійні тури островом Баффінова Земля</p>
	
<p>Спостереження за Північним сяйвом</p>	<p>Катання на снігоходах</p>

Найпоширеніші туристичні пропозиції в Сісіміуті (Гренландія, Данія)
(складено автором, фотографії взяті з відкритих джерел туристичних сайтів)

Екскурсійні авіатури

Морські тури на човнах

Катання на собачих упряжках

Піші прогулянки з гідом

Риболовля / риболовля з льоду

Спостереження за Північним сяйвом

дикої природи в своїх екскурсійних продуктах. Це цілком очікувано. Існують також спільні види діяльності, що формують основу арктичних туристичних продуктів, майже незважаючи на їхнє розташування в Арктиці. Ці основні

продукти включають катання на снігоходах і спостереження за Північним сьайвом. Крім того, відносно широко представлені продукти, пов'язані з оленями (або карібу). Загалом, ці три групи туристичних продуктів становлять понад 40 % від загального обсягу пропозицій арктичного туризму в Скандинавській Арктиці. Однак у Північній Америці (включаючи Гренландію) на ці основні продукти припадає лише близько 20 % загальної туристичної діяльності. В Канаді та США переважну більшість туристичних пропозицій становить екскурсійна та туристична діяльність у віддалених «арктичних» місцях. Ці невеликі ексклюзивні екскурсійні тури, часто відносно дорогі, є протилежністю пакетованим масовим туристичним продуктам і практикам, наприклад, у Рованіємі і Тромсе [45].

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ АРКТИЧНОГО ТУРИЗМУ

3.1. Проблеми розвитку арктичного туризму

Арктичний туризм, незважаючи на свою зростаючу популярність та унікальність пропозиції для мандрівників, стикається з низкою суттєвих проблем, які впливають на його розвиток. Аналіз публікацій, присвячених полярному туризму в цілому та арктичному туризму зокрема [21; 28; 37-38; 41; 44; 45; 47; 53 та інші] дозволяє виділити наступні проблеми розвитку арктичного туризму.

Екологічні проблеми. Навколишнє середовище Арктики надзвичайно вразливе до антропогенного впливу. Невідповідність між туристичними потоками, з одного боку, і невеликими громадами та вразливими середовищами з обмеженими можливостями для прийому туристів, з іншого, збільшує ризик трансформації та навіть руйнації крихких екосистем регіону [38]. Негативні екологічні наслідки наростаючого розвитку арктичного туризму включають забруднення прибережних вод та суші відходами від круїзних лайнерів та туристичних баз; порушення середовища існування арктичної фауни, особливо білих ведмедів, моржів та тюленів; ерозія ґрунтів у популярних туристичних локаціях внаслідок підвищеного туристичного трафіку; забруднення повітря від круїзних суден та інших транспортних засобів; ризик занесення інвазивних видів в арктичні екосистеми тощо. Так, дослідження сезону спостереження за білими ведмедами у 2018 році в Черчіллі, Манітоба (Канада), показало, що туризм спричинив 23017 т викидів CO₂, що значно більше порівняно з 2008 роком [28].

Зміни клімату. Арктика переживає потепління, яке майже в чотири рази перевищує середньосвітові темпи. Яка ймовірна причина таких високих темпів? Втрата морського льоду. «Коли яскравий і світловідбиваючий лід тане, він поступається місцем темному океану; це посилює тенденцію до потепління,

оскільки поверхня океану поглинає більше тепла від Сонця, ніж поверхня снігу і льоду. За такими темпами деякі моделісти прогнозують, що Арктика може бути вільною від льоду частину року ще до кінця цього століття» [28]. Все це призводить до танення льоду та зміни арктичних екосистем. Це не тільки впливає на дику природу і традиційні способи життя місцевого населення та корінних народів, але й змінює самі арктичні ландшафти, які так приваблюють туристів. Через це арктичний туризм все більше розглядається як «туризм останнього шансу» або «туризм Судного дня», тобто відвідування місць, які в найближчому майбутньому зникнуть з обличчя планети. Туристи бажають побачити на власні очі полярні льодові ландшафти і арктичних тварин перед тим як вони зникнуть. Крім того, кліматичні зміни підвищують непередбачуваність умов на туристичному маршруті внаслідок нестабільності льодового покриву, посилення штормів тощо. Таким чином, зміна клімату, яка зробила Арктику більш доступною для туристів, зараз загрожує його розвитку [21].

Високі операційні витрати. Ведення бізнесу в Арктиці є дорогим через віддалене розташування, екстремальні погодні умови та обмежену інфраструктуру. Від транспортування туристів до обслуговування об'єктів, арктичний туристичний бізнес стикається з вищими витратами, ніж у звичайних туристичних напрямках. Ці витрати можуть впливати на ціноутворення і прибутковість, що вимагає від підприємств пошуку інноваційних способів управління витратами без шкоди для якості їхніх пропозицій [21].

Недостатній розвиток туристичної інфраструктури. Арктичні території характеризуються недостатнім розвитком туристичної інфраструктури, що створює значні обмеження для розвитку галузі і може призвести до перевантаження існуючих об'єктів у пікові сезони. Це стосується, зокрема, обмеженої транспортної доступності багатьох регіонів, особливо віддалених і важкодоступних, недостатньої кількості якісних закладів розміщення туристів, проблем з електропостачанням та комунікаціями,

обмеженими можливостями для надання медичної допомоги в екстрених випадках тощо.

Сезонність та екстремальність природних умов. Короткий туристичний сезон (2-3 літні місяці) і суворі природні умови створюють додаткові виклики для розвитку арктичного туризму та підвищують рівень його небезпеки для туристів. Непередбачувані погодні умови призводять до частих змін маршрутів або скасування турів, ускладнює і навіть унеможлиблює довгострокове планування туристичної діяльності для туроператорів.

Соціально-культурні проблеми. Наплив туристів може порушити життя місцевих громад, що призводить до комерціалізації культури та соціальної напруженості. У деяких випадках традиційні практики і спосіб життя опиняються під загрозою через необхідність задовольняти туристичні потреби.

Геополітичні проблеми. Кожна арктична країна має свої територіальні претензії в Арктиці, що ускладнює відносини між арктичними державами та впливає на ефективність міжнародного співробітництва в галузі арктичного туризму (рис. 3.1).

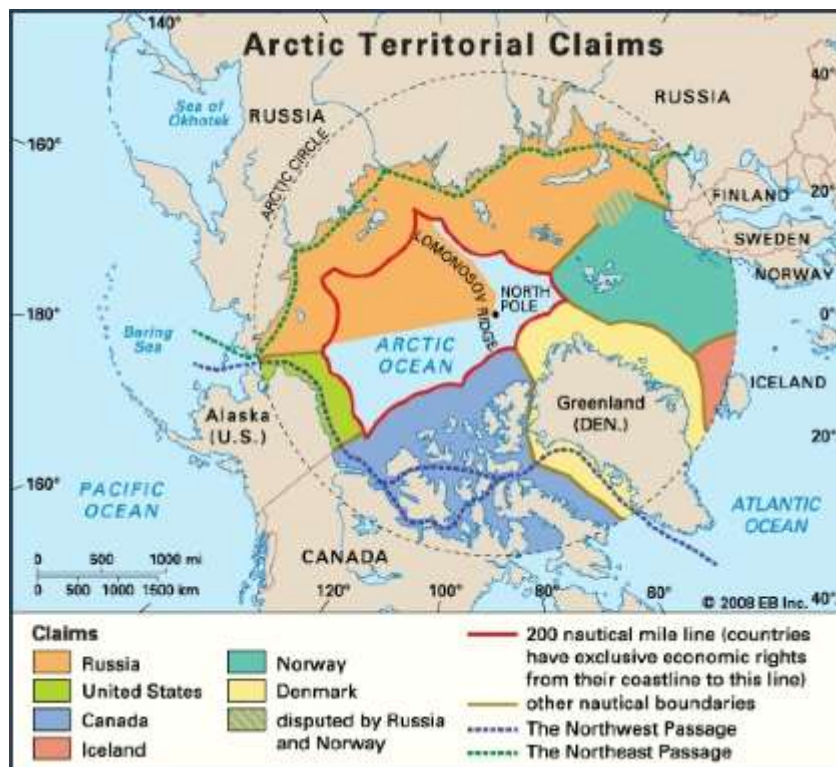

Рис. 3.1. Територіальні претензії країн в Арктиці [51]

3.2. Перспективи розвитку арктичного туризму

Майбутнє арктичного туризму тісно пов'язане з впровадженням принципів сталого розвитку (рис. 3.2); диверсифікацією туристичних продуктів, що дозволить зменшити сезонність та підвищити туристичну привабливість регіону (рис. 3.3); технологічними інноваціями, які відкриють нові можливості для розвитку арктичного туризму (рис. 3.4); розвитком інфраструктури в північних регіонах, зокрема з удосконаленням транспортної мережі, засобів розміщення, сервісів та логістичного забезпечення туристичних маршрутів; співпрацею з місцевими громадами, залученням корінних народів до туристичної діяльності (рис. 3.5) та міжнародним співробітництвом, що є ключовим фактором для сталого розвитку арктичного туризму (рис. 3.6) [21; 28; 37-38; 41; 44; 45; 47; 53 та інші].

Рис. 3.2. Сталый туризм як основа розвитку арктичного туризму (узагальнено й побудовано автором)

Рис. 3.3. Диверсифікація туристичних продуктів в арктичному туризмі (узагальнено й побудовано автором)

Різноманітні проекти та програми спрямовані на те, щоб розвиток арктичного туризму був екологічно стійким та економічно вигідним для місцевих громад. Заснована в 2003 році, Асоціація операторів арктичних експедиційних круїзів (Association of Arctic Expedition Cruise Operators, AECO) працює над тим, щоб зробити туризм безпечним та екологічно чистим, одночасно підвищуючи обізнаність про місцеві потреби, сприяючи науковим дослідженням і працюючи над захистом місцевого середовища проживання й культури корінних народів [26]. Проект ARCTISEN (Culturally Sensitive Tourism in the Arctic) розробив систему підтримки стартапів і підприємств, що пропонують інноваційні туристичні продукти та послуги в Норвегії, Гренландії та інших арктичних територіях. Проект «Arctic Europe Tourism Cluster» (AETS) спрямований на створення мережі сталого цілорічного туризму у Швеції, Фінляндії та Норвегії. Arctic-365 працює в Північній Норвегії зі схожою метою – зміцнити співпрацю між галузями для вирішення проблем низького сезону. РАМЕ аналізує та просуває сталий морський туризм у циркумполярній Арктиці [53].

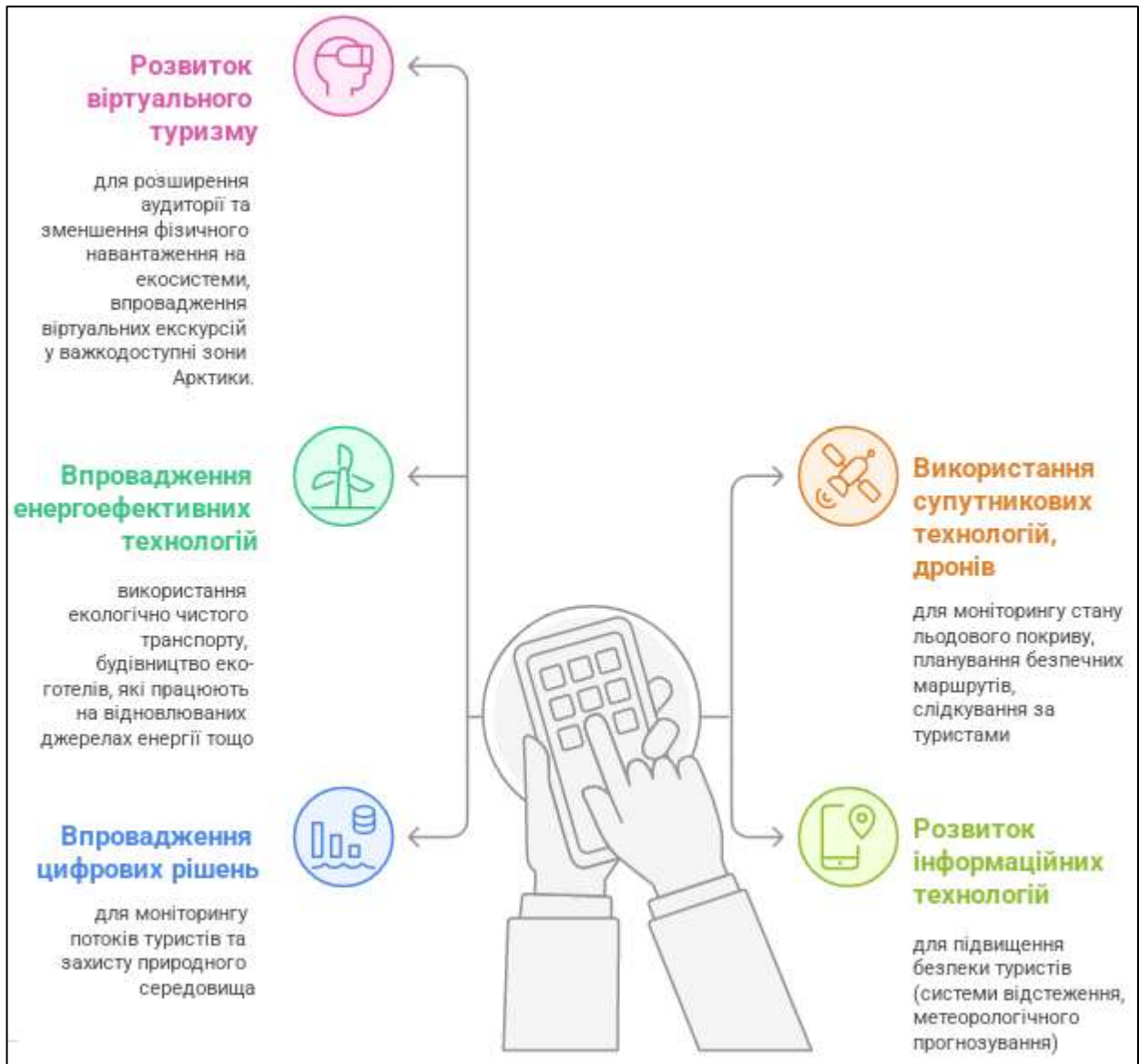

Рис. 3.4. Технологічні інновації в арктичному туризмі (узагальнено й побудовано автором)

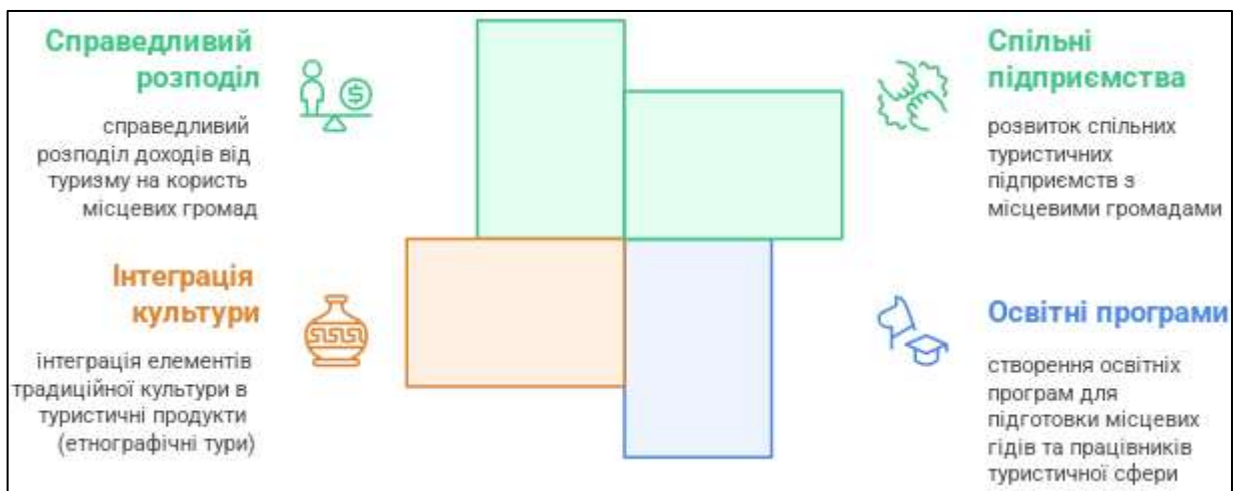

Рис. 3.5. Співпраця з місцевими громадами, залучення корінних народів до арктичного туризму (узагальнено й побудовано автором)

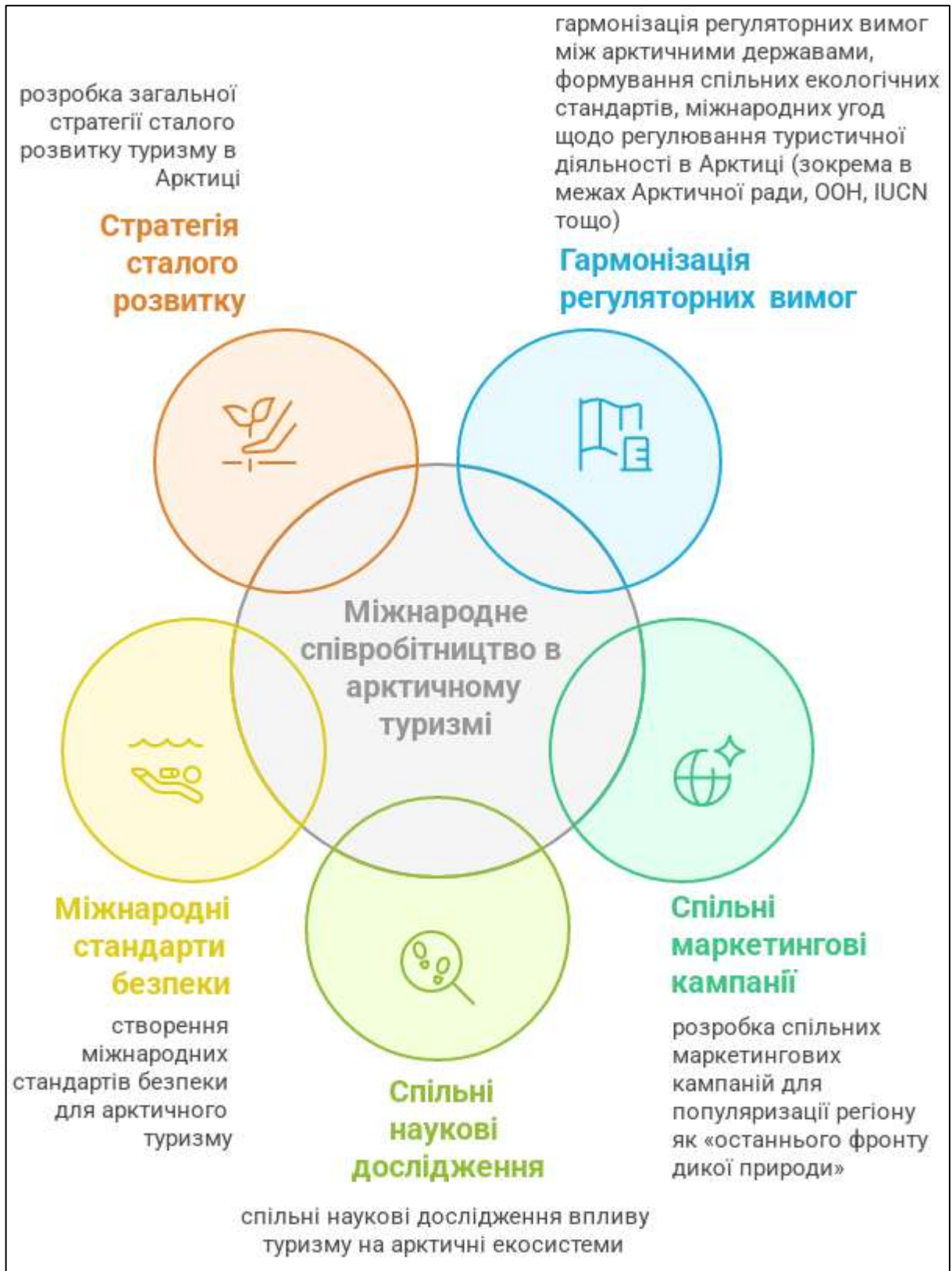

Рис. 3.6. Міжнародне співробітництво в галузі арктичного туризму (узагальнено й побудовано автором)

В аспекті цього **WWF International Arctic Programme** підготувала **десять принципів арктичного туризму:**

1. Поєднання туризму та охорони природи.

Як і будь-яке інше використання довкілля, туризм має бути сумісним з міжнародними, національними, регіональними і місцевими планами охорони природи та стати їх складовою. Для цього необхідно:

- сприяти плануванню туризму, яке підтримує природоохоронні зусилля та враховує існуючі плани з охорони природи;
- співпрацювати з природоохоронними організаціями та іншими структурами, що займаються захистом довкілля;
- підтримувати моніторинг та дослідження впливу туризму на довкілля [49].

2. Збереження дикої природи та біорізноманіття.

Величезні ділянки дикої природи без доріг та інших слідів людської діяльності є унікальною характеристикою Арктики. Ці території мають високу екологічну цінність і є однією з головних причин, чому туристи відвідують Арктику. Тому обов'язково слід:

- підтримувати охорону природи в усій Арктиці, включаючи захист дикої фауни, природних середовищ існування та морських і наземних екосистем;
- сприяти зусиллям щодо припинення, а за можливості – відновлення цілісності арктичних ландшафтів, оскільки їх фрагментація, з одного боку, знижує якість туристичного досвіду, а з іншого – завдає шкоди довкіллю;
- підтримувати подальший розвиток Циркумполярної мережі природоохоронних територій (Circumpolar Protected Area Network, CPAN) [49].

3. Стале використання природних ресурсів.

Охорона природи та стале використання природних ресурсів є критично важливими для довгострокового збереження довкілля. Неосвоєні території в Арктиці є невідновлюваним ресурсом – після освоєння їх неможливо повернути до первісного стану. Стале використання природних ресурсів передбачає:

- заохочення використання природних ресурсів на засадах сталого розвитку, в тому числі на неосвоєних територіях;

- на вже освоєних територіях заохочення використання, яке є сталим та екологічно безпечним [49].

4. Мінімізація споживання, відходів і забруднення.

Зменшення забруднення та споживання зменшує шкоду навколишньому середовищу. Це покращує туристичний досвід і зменшує високі витрати на очищення довкілля. Втіленню цього принципу сприятиме:

- заохочення використання технологій утилізації відходів з найменшим впливом на навколишнє середовище, таких як переробка та системи управління відходами. Там, де громади мають системи переробки відходів, слід використовувати їх; там, де їх немає, – допомагати їх розвивати;

- утилізація відходів у безпечний та належний спосіб – ущільнюйте сміття та забирайте його з собою;

- використання упаковок, що біологічно розкладаються або придатні для вторинної переробки;

- мінімізація споживання викопного палива, уникнення використання моторизованого транспорту; якщо це не можливо – використання моторизованого транспорту (наприклад, снігоходів) виключно для пересування з одного місця в інше, а не для розваг;

- підтримка розвитку і використання місць розміщення туристів, які заощаджують енергію, переробляють та утилізують відходи і сміття належним чином;

- підтримка зусиль з очищення та відновлення територій, де було завдано шкоди довкіллю [49].

5. Повага до місцевих культур.

Туризм не повинен змінювати спосіб життя людей і громад, якщо вони самі цього не хочуть. Тому:

- поважайте права та побажання місцевого населення і корінних народів;

- питайте дозволу перед відвідуванням місць, які в даний час використовуються громадами (церков та інших святих місць, кладовищ, стоянок, рибальських угідь тощо) [49].

6. Повага до історичних та наукових об'єктів.

Археологічні, історичні, доісторичні та наукові об'єкти і залишки є важливими для місцевої спадщини і науки. Їх пошкодження зменшує їхню цінність і часто є незаконним. Тому:

- поважайте значущість цих об'єктів і залишків та сприяйте їхньому захисту [49].

7. Отримання вигоди від туризму арктичними спільнотами.

Залучення місцевого населення до планування туризму сприяє тому, щоб туристична діяльність враховувала екологічні та культурні аспекти. Це має максимізувати вигоди і мінімізувати шкоду для спільнот, а також покращити якість туристичного досвіду. Для цього потрібно:

- сприяти залученню місцевих громад до участі в туризмі та створенню партнерств у цій сфері;

- заохочувати залучення місцевого населення до працевлаштування у сфері туризму, сприяти їх навчанню й підвищенню кваліфікації [49].

8. Підготовлений персонал – ключ до відповідального туризму.

Навчання та підготовка персоналу повинні охоплювати екологічні, культурні, соціальні та правові аспекти. Такий підхід підвищує якість туристичних послуг. Персонал має бути прикладом відповідальної поведінки для туристів. Тому рекомендується:

- заохочувати персонал до відповідальної поведінки та спонукати до цього туристів;

• ознайомлювати персонал із чинним законодавством та нормативними актами [49].

9. Перетворення подорожі на можливість пізнати Арктику.

Коли туристи отримують знання про місцеві спільноти та довкілля, туризм приносить найбільшу користь усім зацікавленим сторонам і завдає найменшої шкоди. Обізнаність і позитивний досвід дозволяють туристам стати амбасадорами охорони довкілля Арктики. Тому:

- надавайте інформацію про екологічні, культурні та соціальні питання як невід'ємну частину відповідального туризму;
- застосуйте кодекси поведінки як інструмент формування відповідального ставлення та дій у сфері туризму [49].

10. Дотримання правил безпеки.

Арктика – це складне й потенційно небезпечне середовище, тому всі учасники туристичної діяльності в цьому регіоні повинні проявляти обережність та дотримуватись правил і заходів безпеки. Недотримання може призвести до серйозних травм і вимагати дорогих рятувальних чи медичних втручань, які є додатковим тягарем для місцевих громад. Тому обов'язково слід:

- переконатися, що ваші дії відповідають загальноприйнятим правилам безпеки та вимогам чинного законодавства;
- забезпечити, щоб усі учасники арктичного туризму були поінформовані та пройшли відповідне навчання з питань безпеки [49].

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження особливостей арктичного туризму світу було отримано наступні висновки.

1. Арктичний туризм – це специфічна форма туризму, що здійснюється у межах арктичної зони та орієнтована на різноманітні туристичні ресурси Арктики. Він охоплює подорожі до територій, розташованих за Північним полярним колом (приблизно на широті 66°33' пн. ш.) – таких як Північна Канада, Гренландія, Аляска, арктичні території Норвегії, Ісландії та Російської Федерації. Окрім поняття «арктичний туризм», існує ряд інших термінів, пов'язаних з туризмом в Арктичному регіоні, зокрема «полярний туризм», «північний туризм», «скандинавський туризм». Полярний туризм є ширшим поняттям, що включає як арктичний, так і антарктичний туризм. Північний туризм охоплює всі північні території, включаючи помірні широти. Скандинавський туризм обмежується географічно Скандинавським півостровом та культурно пов'язаними територіями.

Встановлено місце арктичного туризму в загальній класифікації видів туризму, зокрема за географічним принципом, впливом на платіжний баланс країни, обсягом території, метою поїздки, джерелом фінансування, засобами розміщення, кількістю учасників, тривалістю перебування тощо. Так, за метою поїздки арктичний туризм є рекреаційним, культурно-пізнавальним, екологічним, етнічним, навчально-освітнім та науковим, круїзним, спортивним, подієвим, пригодницьким і часто екзотичним.

2. Арктика – найпівнічніший регіон Землі з центром на Північному полюсі, що характеризується виразно полярними умовами клімату, рослинного і тваринного світу та іншими фізичними особливостями. За різними підходами до Арктики включають Гренландію, Шпіцберген та інші полярні острови; північні частини Сибіру, Аляски та Канади; узбережжя Лабрадору; північ Ісландії і смугу арктичного узбережжя Європи. Для арктичних земель характерні екстремальні коливання між літніми і зимовими температурами;

постійний сніг і лід у високогір'ї та трави, осоки і низькі чагарники в низинах; постійно промерзлий ґрунт (вічна мерзлота), поверхневий шар якого піддається літньому таненню. 3/5 арктичного рельєфу знаходиться за межами зон постійного льоду. Короткість арктичного літа частково компенсується великою добовою тривалістю літнього сонячного сьйва.

Арктика позиціонує себе як один з останніх незайманих куточків Землі з унікальною природою та багатою історією. Основу туристичної привабливості Арктики становлять її природні умови і ресурси.

3. Аналіз сучасного стану арктичного туризму засвідчив його динамічний розвиток протягом останнього десятиліття. Спостерігається стійке зростання туристичних потоків до арктичних дестинацій, особливо у сфері круїзного туризму. Основними драйверами розвитку є кліматичні зміни (зменшення льодового покриву, подовження туристичного сезону), розвиток транспортної доступності, зростання попиту на унікальні туристичні враження та екологічно відповідальні подорожі. Провідними центрами арктичного туризму є: скандинавські країни (Норвегія, Швеція, Фінляндія) з розвинутою інфраструктурою та різноманітними туристичними пропозиціями, Ісландія як популярна арктична дестинація з унікальними геологічними атракціями, Канадська Арктика з акцентом на експедиційний та культурний туризм, Аляска (США) з поєднанням природних атракцій та розвинутої інфраструктури, Гренландія як унікальна дестинація для екстремального та експедиційного туризму.

4. Арктичний туризм, незважаючи на свою зростаючу популярність та унікальність пропозиції для мандрівників, стикається з низкою суттєвих проблем, які впливають на його розвиток. Серед них – екологічні проблеми, зміни клімату, високі операційні витрати, недостатній розвиток туристичної інфраструктури, сезонність та екстремальність природних умов, соціально-культурні та геополітичні проблеми та ряд інших.

Перспективи розвитку арктичного туризму тісно пов'язані з впровадженням принципів сталого розвитку; диверсифікацією туристичних

продуктів, що дозволить зменшити сезонність та підвищити туристичну привабливість регіону; технологічними інноваціями, які відкриють нові можливості для розвитку арктичного туризму; розвитком інфраструктури в північних регіонах, зокрема з удосконаленням транспортної мережі, засобів розміщення, сервісів та логістичного забезпечення туристичних маршрутів; співпрацею з місцевими громадами, залученням корінних народів до туристичної діяльності та міжнародним співробітництвом, що є ключовим фактором для сталого розвитку арктичного туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блакитна лагуна: Курорт в Ісландії. *Цікавий світ*. URL : <https://tsikaviy-svit.com/блакитна-лагіна-курорт-в-ісландії>
2. Все про туризм. *Туристична бібліотека*. URL : <https://tourlib.net/ua/>
3. Кляп М. П., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму : навчальний посібник. К. : Знання, 2011. 334 с.
4. Кузик С. П. Географія туризму : навчальний посібник. К. : Знання, 2011. 271 с.
5. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) : навчальний посібник. К. : Альтерпрес, 2006. 436 с.
6. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму : навчальний посібник. Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. 264 с.
7. Смоляр Д.О., Гусєва Н. В. Арктичний туризм: суспільно-географічні аспекти. *Регіон – 2025: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 25 квітня 2025 р.)*. Харків, 2025.
8. Традиційний спосіб життя ескімосів. *MOZAIK education*. URL : https://ua.mozaweb.com/uk/Extra-3D_sceni-Tradicijnij_sposib_zhittya_eskimosiv-139720
9. Янюк І. Путін стягує війська, Китай готує флот. Коли розпочнеться війна за Арктику. *Фокус*. 04 серпня 2024. URL : <https://focus.ua/uk/world/661247-yak-budut-diliti-arktiku-sered-pretendentiv-rosiya-nato-i-navit-kitay>
10. Arctic. *Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/place/Arctic>
11. Arctic Indigenous Languages. *Arctic Council*. URL : <https://www.arcticpeoples.com/arctic-languages>
12. Arctic. Study and exploration. *Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/place/Arctic/Study-and-exploration>
13. Arctic Animals. *Animal Spot*. URL : <https://www.animalspot.net/arctic-animals>

14. Arctic Business Analysis: Creative and cultural industries. *Nordic Cooperation*. 2018. URL : <https://www.norden.org/en/publication/arctic-business-analysis-creative-and-cultural-industries>
15. *Arctic-council*. URL : <https://arctic-council.org/>
16. Arctic countries. *Arctic review*. URL : <https://arctic.review/international-affairs/arctic-countries/>
17. *Arctic Human Development Report*. Akureyri : Arctic Council, Stefansson Arctic Institute, 2004.
18. Arctic Flowers, Trees, and Other Plant Life. *Oceanwide Expeditions*. URL : <https://oceanwide-expeditions.com/blog/the-hardy-and-amazing-flora-of-the-arctic-tundra>
19. Arctic shipping update: 37% increase in ships in the Arctic over 10 years. *Arctic Council*. URL : <https://arctic-council.org/news/increase-in-arctic-shipping/>
20. Arctic Tourism. *The SAGE International Encyclopedia of Travel and Tourism*. URL : <https://sk.sagepub.com/ency/edvol/the-sage-international-encyclopedia-of-travel-and-tourism/chpt/arctic-tourism?>
21. Arctic Tourism: Opportunities and Challenges in the Frozen. *BIZINP*. 1st November 2024. URL : <https://bizinp.com/article/arctic-tourism-opportunities-challenges>
22. Ashworth J., Boutayre B. What are the northern lights? The aurora borealis explained. *Natural History Museum*. URL : <https://www.nhm.ac.uk/discover/what-are-the-northern-lights-aurora-borealis-causes-explained.html>
23. Boundaries of the Arctic Council. Working Groups. *GRIDA*. URL : <https://www.grida.no/resources/8387>
24. Circumnavigation of Iceland. *One Aggie Network*. Jun 26 – Jul 3, 2024. URL : <https://saa.ucdavis.edu/Membership/Travel/Events/Iceland2024>

25. Crossing the Arctic Circle Ceremony Year-Round Atmospheric Experience. Provided by Santa Claus Reindeer. *Visit Rovaniemi*. URL : <https://www.visitrovaniemi.fi/activity-product/arctic-circle-crossing-ceremony/>
26. Ecotourism. *Arctic review*. URL : <https://arctic.review/economy/ecotourism/>
27. Geography class: Denmark raises investment in Arctic surveillance to counter Russian build-up. *Financial Times*. FEB 15 2021. URL : <https://www.ft.com/content/65355eb7-495f-419b-b45d-e4ae7ad53912>
28. Gosse L. Tourism in the Arctic: A Catalyst for Good or Bad? *Wellbeing international*. March 31, 2022. URL : <https://wellbeingintl.org/tourism-in-the-arctic-a-catalyst-for-good-or-bad/>
29. First Arctic Circle phase. *Pinterest*. URL : <https://www.pinterest.com/pin/84442561755135126/>
30. Hall C. M., Muller D. K., Saarinen J. Nordic tourism: Issues and cases. Bristol: ChannelView, 2009.
31. Hall C. M., Saarinen J. Tourism and change in the Polar regions: Introduction—definitions, locations, places and dimensions. In *C. M. Hall & J. Saarinen (Eds.), Tourism and change in Polar regions: Climate, environments and experiences*. Abingdon : Routledge, 2010, pp. 1-41.
32. HRegion Arctica. *Region Arctica*. URL : <https://www.regionarctica.com/>
33. Ilulissat Icefjord. *UNESCO*. URL : <https://whc.unesco.org/en/list/1149>
34. Kujataa Greenland: Norse and Inuit Farming at the Edge of the Ice Cap *UNESCO*. URL : <https://whc.unesco.org/en/list/1536/>
35. List of research stations in the Arctic. *Wikipedia*. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_research_stations_in_the_Arctic
36. Maher P. T. Arctic tourism: A complex system of visitors, communities, and environments. *Polar Geography*. 2007. Is. 30 (1-2), pp. 1-5.
37. Maher P., Gelter H., Hillmer-Pegram K., Hovgaard G. *Arctic Tourism: Realities and Possibilities*. *ResearchGate*. January 2014. URL : https://www.researchgate.net/publication/275945514_Arctic_Tourism_Realities_and_Possibilities.

38. Müller K. Polar tourism and the changing geographies of the Arctic and the Antarctic regions. *Tourism Geographies. An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*. Received 25 Aug 2023, Published online: 07 Feb 2025. URL : <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14616688.2025.2462777>
39. Northern Canada. *Wiki Voyage*. URL : https://en.wikivoyage.org/wiki/Northern_Canada
40. Østhagen A. The United States as an Arctic Actor. *The Arctic Institute*. December 12, 2011. <https://www.thearcticinstitute.org/united-states-arctic-actor/>
41. Payton B. To the ends of the Earth: The Arctic's battle for sustainable. *Reuters*. April 29, 2025. URL : <https://www.reuters.com/sustainability/society-equity/ends-earth-arctics-battle-sustainable-tourism-2025-04-29/>
42. Petrenya N., Brustad M. Dietary patterns of adults and their associations with Sami ethnicity, sociodemographic factors, and lifestyle factors in a rural multiethnic population of northern Norway – the SAMINOR 2 clinical survey. *ResearchGate*. December 2019. URL : https://www.researchgate.net/publication/337746143_Dietary_patterns_of_adults_and_their_associations_with_Sami_ethnicity_sociodemographic_factors_and_lifestyle_factors_in_a_rural_multiethnic_population_of_northern_Norway_-_the_SAMINOR_2_clinical_survey
43. Places to visit in the Arctic. *SWOOP-Arctic*. URL : <https://www.swoop-arctic.com/regions>
44. Rantala O., de la Barre S., Granås B., Jóhannesson G. Þ., Müller D. K., Saarinen J., Tervo-Kankare K., Maher P. T. & Niskala M. Arctic Tourism in Times of Change: Seasonality. *TemaNord* 2019:528. Nordic Council of Ministers.
45. Saarinen J., Varnajot A. The Arctic in tourism: complementing and contesting perspectives on tourism in the Arctic. *Polar Geography*. 2019. Is. 42 (1), pp. 1-16. URL :

- https://www.researchgate.net/publication/331051419_The_Arctic_in_tourism_complementing_and_contesting_perspectives_on_tourism_in_the_Arctic
46. Stewart E. J., Draper D. and Johnston M. E. A Review of Tourism Research in the Polar Regions. *ARCTIC*. Vol. 58, № 4 (December 2005), pp. 383-394. URL : <https://dlc.dlib.indiana.edu/dlcrest/api/core/bitstreams/f72ebee8-8192-4a20-b390-206fbb87f9fb/content>
47. Stonehouse B., Snyder J. Polar tourism: An environmental perspective. Bristol: Channel View, 2010.
48. Sustainable Arctic Tourism. *Arctic Portal*. URL : <https://arcticportal.org/shipping-portlet/tourism>
49. Ten Principles for Arctic Tourism. *WWF International Arctic Programme*. URL : [https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/10principlesforarctic tourism\(eng\)_f612.pdf](https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/10principlesforarctic tourism(eng)_f612.pdf)
50. The Arctic Circle crosses Iceland only on a little island. *REDDIT*. URL : https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/gppj1g/the_arctic_circle_crosses_iceland_only_on_a_little/
51. The changing Arctic. *CIMSEC*. August 11, 2016. URL : <https://cimsec.org/introducing-new-column-changing-arctic/>
52. Top 10 Nordic Arctic Destinations. *Visit Nordic*. URL : <https://www.visitnordic.com/en/top-arctic-destinations>
53. Tourism in the Arctic: Reality or Utopia? *Arctic Review*. June 17, 2024. URL : <https://arctic.review/papers/tourism-in-the-arctic/>
54. Where Exactly is Lapland Located in Scandinavia? *Farm Stay Sweden*. URL : <https://www.farmstaysweden.com/where-exactly-is-lapland-located-in-scandinavia/>
55. World Data Atlas. World and national data, maps & rankings. *Knoema*. URL : <https://knoema.com/atlas>
56. *World Tourism Organization (UNWTO)*. URL : <https://www.unwto.org/>